

APPGM-SDG
MENINGKATKAN KETERANGKUMAN DAN KEMAMPAHAN

PERSATUAN PROMOSI
MATLAMAT PEMBANGUNAN LESTARI
PPM-023-14-07012020

Laporan Pemetaan Isu Kawasan Parlimen 2025

Wilayah Sabah

P.166 Labuan

Laporan Disediakan Oleh: Fatimah Mohd Yasin, Nor Amirul Bin Pukin, Nurrul Fazlina Osman, Mc Jeanet Lempisik @ Marx

Laporan Pemetaan Isu Parlimen P.166 Labuan

Fatimah Mohd Yasin
Nor Amirul Bin Pukin
Nurrul Fazlina Osman
Mc Jeanet Lempisik @ Marx

KATA ALUAN

I

KATA PENGANTAR

III

PENGENALAN

V

BAHAGIAN A

LAPORAN LAWATAN PEMETAAN ISU

1 - 16

BAHAGIAN B

1.0 PENGENALAN

19 - 22

1.1 Geografi/Topografi

19

1.2 Komposisi Penduduk

20

1.3 Kegiatan Ekonomi Utama

20

1.4 Hubungan Kerangka Konseptual SDG dan
Konteks Tempatan

22

2.0 METODOLOGI PENYELIDIKAN

25 - 28

2.1 Pendekatan Kajian

25

2.2 Langkah Etika Semasa Kajian Lapangan

26

2.3 Kekangan Lawatan Kajian Lapangan

26

2.4 Keterbatasan Kajian

27

3.0 RANGKUMAN ISU RENTAS SDG

29 - 36

4.0 GAMBARAN KESELURUHAN PEMETAAN ISU

37 - 89

4.1 Perincian Hasil Dapatan Isu-isu

37

4.2 Pengutamaan Isu

76

5.0 PENGENALPASTIAN AWAL PROJEK PENYELESAIAN

89

6.0 RUJUKAN

91

P.166 LABUAN

KATA ALUAN

YB DATUK ANDI MUHAMMAD SURYADY BANDY

Ahli Jawatankuasa APPGM-SDG;

Ahli Parlimen Kalabakan (P.191)

Bismillahir-Rahmanir-Rahim.

Assalamualaikum warahmatullahi wabarakatuh dan salam sejahtera,

Dengan penuh rasa syukur, saya merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada semua pihak yang telah menjayakan penerbitan *Kompilasi Laporan Pemetaan Isu Kawasan Parlimen – Wilayah Sabah 2025*. Usaha pemetaan ini bukan sekadar himpunan data; ia menzahirkan iltizam kita untuk benar-benar mendengar suara komuniti dari pesisir hingga pedalaman, dari bandar ke kampung dan menterjemahkannya menjadi tindakan.

Sabah memiliki kekuatan yang istimewa dengan kepelbagaian etnik dan budaya yang harmoni, khazanah alam semula jadi yang luas, serta potensi ekonomi yang merentasi perikanan, pertanian, pelancongan, tenaga boleh baharu dan sumber semula jadi. Pada masa yang sama, kita berdepan pelbagai isu dan cabaran struktural yang memerlukan perhatian konsisten. Laporan ini mengangkat cabaran tersebut dengan telus, dan yang lebih penting, mengemukakannya sebagai agenda kerja yang boleh dilaksanakan.

Pendekatan libat urus komuniti yang digerakkan telah memperkukuhkan prinsip bahawa isu ditentukan oleh komuniti, keutamaan dipilih secara telus, dan cadangan diikat dengan peranan pelaksana yang jelas. Melalui kerangka Matlamat Pembangunan Mampan (SDG), kita menempatkan realiti tempatan sebagai pandu arah yang meletakkan SDG sebagai kompas, bukan beban birokrasi. Peningkatan kualiti prasarana dan perhubungan yang menyokong ekonomi wilayah (SDG 9), pengukuhan kesejahteraan penempatan bandar dan luar bandar yang menambah daya tahan komuniti (SDG 11), pemerkasaan pekerjaan dan keusahawanan yang memanjangkan nilai dalam rantai ekonomi setempat (SDG

8), serta tadbir urus sumber air, pesisir dan hutan yang menjamin kesinambungan modal semula jadi Sabah (SDG 13, 14 dan 15) dan semuanya digarap sebagai hala tuju yang praktikal.

Lebih daripada sebuah laporan, dokumen ini berfungsi sebagai kompas pelaksanaan: menetapkan sasaran hasil yang nyata, menyelaraskan peranan Kerajaan Negeri dan Persekutuan bersama pihak berkuasa tempatan, memperincikan keperluan kapasiti agensi pelaksana, serta memperluas ruang penglibatan komuniti dan rakan masyarakat sivil dalam pemantauan. Kejayaan kita tidak akan diukur pada bilangan halaman, tetapi pada air paip yang mengalir ke rumah yang memerlukan, jalan penghubung yang siap dan selamat, lesen perniagaan yang diluluskan secara telus dan cepat, serta peluang ekonomi yang terhasil di kampung dan pekan.

Akhir kata, saya merakamkan penghargaan yang setulus-tulusnya kepada Sekretariat APPGM-SDG, para Pengarah, Ahli-ahli Parlimen di Sabah, kerajaan Wilayah dan Persekutuan serta agensi-agensinya, pihak berkuasa tempatan, rakan sektor swasta, pertubuhan masyarakat sivil, serta seluruh komuniti yang menjadi nadi pemetaan ini. Semoga penerbitan ini menjadi asas yang kukuh untuk kita melangkah lebih jauh serta menjadikan Wilayah Sabah sebagai model pembangunan yang maju, makmur, dan mampan.

Sekian, terima kasih.

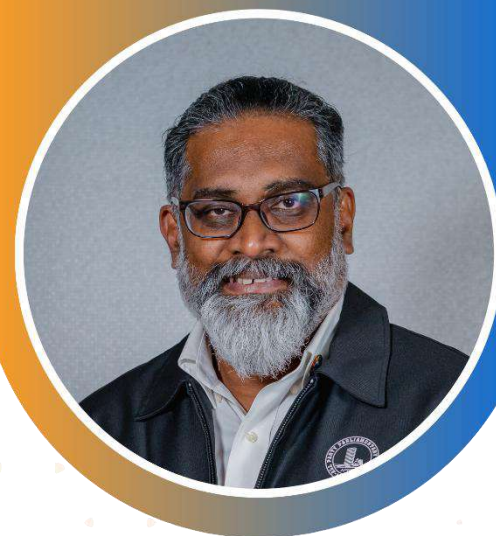
YB Datuk Andi Muhammad Suryady Bandy

Ahli Jawatankuasa APPGM-SDG

KATA PENGANTAR

JAMES RYAN RAJ

*Pemangku Timbalan Pengarah Eksekutif,
APPGM SDG*

Kumpulan Rentas Parti Parlimen Malaysia mengenai Matlamat Pembangunan Lestari (APPGM-SDG) aktif sejak 2020 menggerakkan penyetempatan SDG di kawasan-kawasan Parlimen seluruh negara. Berteraskan pemetaan isu, APPGM-SDG melaksanakan perbincangan kumpulan fokus (FGD) bersama kumpulan sasaran tempatan untuk mengenal pasti cabaran setempat dan mencadangkan penyelesaian melalui projek komuniti berasaskan SDG serta intervensi dasar yang bersesuaian. Dari 2020 hingga 2024, APPGM-SDG telah melaksanakan kerja lapangan di 115 kawasan Parlimen. Pada 2025, inisiatif ini diperluas ke 28 kawasan Parlimen baharu, membolehkan pasukan mendalami isu akar umbi dan menetapkan keutamaan tempatan. Lawatan tapak menyediakan gambaran menyeluruh mengenai realiti lapangan dan membantu mengenal pasti penyelesaian yang diperlukan.

Hasil gerak kerja tersebut, sebanyak 28 laporan pemetaan isu disediakan pada tahun 2025 dan dihipunkan dalam jilid “Kompilasi Laporan Pemetaan Isu Kawasan Parlimen”. Kompilasi ini disusun mengikut zon/wilayah - Tengah, Utara, Selatan, Pantai Timur, Sabah dan Sarawak seperti diringkaskan dalam Jadual 1. Turut disertakan laporan bergambar yang merekodkan butiran lawatan tapak dan isu yang dikenal pasti. Di samping itu, laporan individu bagi setiap kawasan Parlimen turut disediakan untuk memudahkan rujukan Ahli Parlimen dan pihak berkepentingan.

Jadual 1: Pecahan kawasan Parlimen mengikut jilid

JILID	ZON/WILAYAH	JUMLAH KAWASAN PARLIMEN	PENYELIDIK
Jilid 1	Zon Utara	9	5
Jilid 2	Zon Pantai Timur	4	2
Jilid 3	Zon Tengah	3	3
Jilid 4	Zon Selatan	6	4
Jilid 5	Wilayah Sabah	4	2
Jilid 6	Wilayah Sarawak	2	2
JUMLAH KESELURUHAN		28	

Laporan ini menggunakan pendekatan kualitatif yang menangkap suara akar umbi termasuk lah emosi, keperluan dan keutamaan komuniti setempat. Walaupun transkrip penuh FGD belum disertakan, analisis situasi yang dibentangkan sudah memadai untuk menggambarkan realiti kehidupan komuniti di lapangan. Laporan lengkap, termasuk transkrip penuh, akan diterbitkan untuk rujukan Ahli Parlimen terlibat dan boleh diakses oleh orang awam atas permintaan bagi tujuan kajian lanjut.

Laporan-laporan ini akan menjadi asas perbincangan seterusnya di peringkat Parlimen serta bersama agensi dan kementerian berkaitan. Matlamat utama ialah merangka penyelesaian yang lebih komprehensif dan mendorong penambahbaikan dasar yang relevan bagi menangani isu-isu yang dikenal pasti.

Penghargaan

Saya ingin merakamkan penghargaan kepada ahli jawatankuasa APPGM-SDG, Ketua Sekretariat APPGM-SDG, dan pengarah-pengarah APPGM-SDG, semua Ahli Parlimen, agensi kerajaan, terutama pejabat daerah, dan pihak-pihak yang mempermudah dialog serta penyertaan dalam inisiatif APPGM-SDG pada tahun 2025. Ucapan tahniah khas ditujukan kepada Nurul Syaza Mazelan dan Hirzawati Atikah Mohd Tahir selaku penyunting utama siri enam jilid ini atas dedikasi menyunting laporan-laporan yang disediakan oleh pasukan penyelidik APPGM-SDG. Terima kasih juga kepada para penyelidik iaitu Dr. Teo Lee Ken, Nurul Syaza Mazelan, Dr. Wan Suzita Wan Ibrahim, Dr. Siti Nur Ain Zakinuddin, Dr. Thanaraj Murudi, Dr. Eva Kristin Larry Sait, Siti Noraiysah Rohim, Raine Melissa Riman, Nur Syadhira Mohd Razali, Nuha Mysara Mohd Hisam, Lydia Ann Anak Bill, Fatimah Binti Mohd Yasin, Tariq Ziad bin Abdul Razak dan Mc Jeanet Lempisik @ Marx serta pasukan Komunikasi Korporat APPGM-SDG, yang diketuai Zoel Ng, dan khususnya Hirzawati Atikah Mohd Tahir, Kezia Sim Kui Ting dan Arif Azhad Abdul Ghaffar serta Afiqah Abdul Malik dari Pejabat Ketua Sekretariat atas usaha kreatif dalam memastikan penerbitan bahan ini berjaya. Semoga usaha ini terus memperkukuh langkah kita dalam mencapai pembangunan lestari untuk seluruh rakyat Malaysia.

PENGENALAN

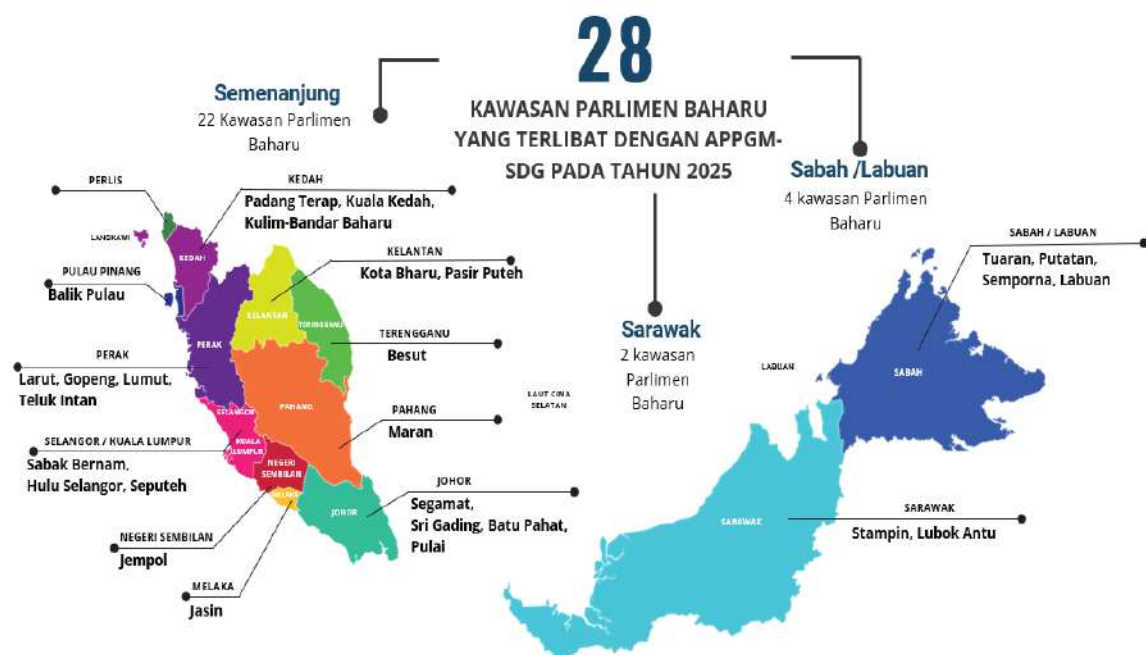
MC JEANET LEMPISIK @ MARX

Pemangku Ketua Wilayah Sabah, APPGM-SDG

Pada tahun 2025, APPGM-SDG memperkukuh gerak kerja pemetaan SDG dengan pendekatan yang berkesan, inklusif dan seragam merentas lokasi. Penegasan inti pada tahun ini adalah penambahbaikan proses pemetaan isu sebagai asas penyetempatan SDG, di samping penyeragaman kaedah catatan kajian dan pelaporan. Proses pemetaan isu kekal sebagai fasa awal yang kritikal dalam penyetempatan SDG oleh APPGM-SDG. Sebagai permulaan kepada kitaran intervensi, pemetaan perlu berfungsi sebagai penanda aras yang kukuh dengan proses libat urus yang cekap, telus dan inklusif bersama pihak berkepentingan. Justeru, APPGM-SDG memberi tumpuan kepada penglibatan menyeluruh dan mengarusperdanakan pandangan komuniti, agensi dan pemimpin tempatan agar perspektif yang pelbagai diambil kira secara serius. Kajian lapangan laporan pemetaan isu berperanan sebagai wahana utama untuk memaparkan analisis dapatan, keutamaan tindakan serta tahap penglibatan pihak berkepentingan di setiap kawasan dan tahap.

Bagi tahun 2025, APPGM-SDG telah melaksanakan gerak kerja pemetaan isu yang melibatkan 28 kawasan parlimen (Rajah 1) yang merangkumi beberapa kawasan di setiap zon dan wilayah, menjangkau Semenanjung, Sabah dan Sarawak. Di setiap kawasan, kerjasama turut diperkukuh dengan agensi peringkat kerajaan tempatan termasuklah Pejabat Daerah dan Tanah (PDT) serta pihak berkuasa tempatan atau entiti setara yang berperanan sebagai penyelaras lapangan, pemudah cara mobilisasi komuniti dan rujukan data setempat (Jadual 1).

Rajah 1 : 28 Kawasan Parlimen bagi Tahun 2025

Semasa di lapangan, pasukan penyelidik mengamalkan langkah etika yang ketat seperti persetujuan rakaman/visual, kerahsiaan. Namun beberapa cabaran mengiringi gerak kerja 2025. Antaranya adalah seperti kesukaran mendapatkan penyertaan seimbang merentas kelompok sasaran; kualiti audio tidak konsisten yang menuntut integrasi analitikal dengan nota lapangan; pertindihan perbualan semasa FGD yang memerlukan penyaringan teliti; serta kekangan logistik seperti jadual, tempat, fasiliti yang mempengaruhi jumlah sesi dan kejutuan bukti. Walaubagaimanapun, cabaran-cabaran ini diimbangi dengan penetapan jadual semula, bantuan penghulu dan pihak pejabat daerah dan tanah untuk mobilisasi, pemetaan pihak berkepentingan yang lebih awal, serta kaedah catatan kajian berganda untuk mengekalkan integriti data.

Daripada segi kandungan, laporan ini dibentuk untuk memudahkan pembaca memahami setiap zon dan wilayah secara bertahap dan semakin mendalam. Bahagian 1 menghuraikan latar kawasan meliputi geografi, topografi, komposisi penduduk, aktiviti ekonomi, dan kaitannya dengan sasaran SDG relevan. Bahagian 2 menerangkan metodologi, langkah etika, kekangan lawatan dan keterbatasan kajian. Bahagian 3 merumuskan isu-isu rentas SDG, berpandukan tema-tema seperti pendidikan, kemahiran, pekerjaan, budaya/warisan, keselamatan jalan, pertanian, pengairan, konflik manusia-haiwan, akses bantuan kebajikan, dan infrastruktur asas. Bahagian 4 pula menghimpunkan gambaran keseluruhan pemetaan mengikut isu utama, penerangan isu, tindakan serta maklum balas daripada agensi-agensi berkaitan. Bahagian 5 menyenaraikan pengenalpastian awal projek penyelesaian jangka masa pendek sebagai

langkah intervensi komuniti yang memberi impak tinggi, segera dan langsung, beserta cadangan rakan pelaksana dan penjajaran SDG. Dengan susun atur sebegini, laporan pemetaan isu kawasan parlimen 2025 ini berfungsi sebagai dokumen rujukan tindakan bagi peralihan daripada pembawaan suara komuniti akar umbi kepada perancangan pelan tindakan dan seterusnya kepada program perlaksanaan yang realistik dan terukur.

PEMETAAN ISU DI WILAYAH SABAH

Wilayah Sabah yang terdiri daripada Parlimen Tuaran, Putatan, Semporna dan Labuan memperlihatkan kepelbagaian demografi, sosioekonomi dan geografi yang menggambarkan corak pembangunan tidak sekata antara Sabah dan Wilayah Persekutuan. Tuaran menonjol dengan komposisi masyarakat Kadazandusun dan Bajau serta kekuatan dalam pelancongan budaya dan agro, disokong oleh tanah subur dan pesisir pantai yang produktif untuk pertanian serta perikanan. Putatan, sebagai daerah pesisir berhampiran Kota Kinabalu, berkembang pesat dengan ciri separa bandar dan menjadi tumpuan perdagangan kecil serta perkhidmatan, meskipun terdedah kepada tekanan urbanisasi. Semporna, bermajoriti Bajau Laut dan Suluk, mempunyai keunikan tersendiri melalui tarikan maritim seperti Taman Marin Tun Sakaran dan Pulau Sipadan, namun terus berdepan cabaran kemiskinan, kekangan akses pendidikan dan isu dokumentasi penduduk. Labuan, sebagai Wilayah Persekutuan dan pusat kewangan luar pesisir, menampilkan komuniti kosmopolitan dengan ekonomi teras dalam minyak dan gas, logistik, perdagangan serta pelancongan. Di sebalik kelebihan tersendiri, kawasan-kawasan ini berkongsi corak isu rentas komuniti yang melibatkan keterhadapan infrastruktur asas, ketidakseimbangan peluang ekonomi, cabaran penyertaan belia dan wanita dalam pasaran kerja, serta tekanan ekologi akibat pembangunan pesisir dan ekonomi berasaskan sumber.

Salah satu isu yang paling menonjol ialah pengurusan sisa pepejal, yang jelas berkait rapat dengan kedudukan geografi pesisir, pertumbuhan penduduk, serta aktiviti pelancongan dan ekonomi berintensifkan sumber. Di Tuaran, pertambahan hasil sisa berpunca daripada pembangunan pelancongan dan pertanian yang kurang disokong sistem pengasingan dan kitar semula. Putatan pula berdepan lambakan sampah akibat kepadatan penduduk dan pembangunan komersial yang pesat. Di Semporna, pencemaran pesisir dan laut menjejaskan ekosistem marin serta reputasi pelancongan, manakala Labuan bergelut dengan kapasiti tapak pelupusan yang terhad serta pencemaran plastik marin, walaupun statusnya sebagai pusat perdagangan dan pelancongan antarabangsa. Corak sepunya ini mencerminkan kelemahan infrastruktur pengurusan sisa yang tidak seiring dengan kadar penghasilan sampah, sekali gus meletakkan tekanan tambahan kepada komuniti pesisir dan pulau. Hal ini menuntut pendekatan rentas daerah untuk membina sistem pengurusan sisa yang lebih mampan, inovatif, dan inklusif.

Selain itu, isu kebajikan dan penuaan penduduk semakin signifikan merentasi keempat-empat kawasan. Peningkatan populasi warga emas tanpa sokongan komuniti dan fasiliti penjagaan yang mencukupi bukan sahaja menjejaskan kesejahteraan golongan tersebut tetapi turut membebankan keluarga berpendapatan rendah. Dari segi ekonomi, keterbatasan penglibatan warga emas dalam pasaran kerja menyumbang kepada penurunan produktiviti, sementara kos penjagaan terus meningkat tanpa sistem sokongan sosial yang kukuh. Implikasi terhadap alam sekitar muncul apabila tenaga kerja muda yang semakin berkurangan tidak mampu menampung keperluan sektor asas seperti pertanian, perikanan, dan pengurusan sumber, sekali gus melemahkan daya tahan ekosistem. Dari perspektif tadbir urus, cabaran ini menuntut dasar lebih inklusif yang menekankan kebajikan, kesihatan, akses perkhidmatan, dan infrastruktur mesra warga emas. Oleh itu, intervensi jangka pendek dan sederhana perlu dipandu kepada pengukuhan pusat komuniti warga emas, penyediaan latihan penjaga (*caregiver*), skim sokongan keluarga, serta penglibatan warga emas dalam aktiviti sosial dan ekonomi ringan, bagi memastikan golongan ini terus menyumbang secara bermakna kepada kesejahteraan dan ketahanan komuniti.

Jadual 1. Senarai 28 Kawasan Parlimen Terlibat dengan Gerak Kerja APPGM-SDG bagi Tahun 2025

BIL.	ZON/ WILAYAH	PARLIMEN	KOD	AHLI PARLIMEN	PARTI	AGENSI-AGENSI BERKAITAN	KETUA PENYELIDIK APPGM-SDG
1	Tengah	Sabak Bernam	P092	YB Tuan Kalam bin Salan	PN-BERSATU	Pejabat Daerah & Tanah (PDT) Sabak Bernam	Nur Syadhira Mohd Razali
2	Tengah	Hulu Selangor	P094	YB Tuan Haji Mohd Hasnizan bin Harun	PN-PAS	PDT Hulu Selangor	Nuha Mysara Mohd Hisam
3	Tengah	Seputeh	P121	YB Puan Teresa Kok Suh Sim	PH-DAP	Dewan Bandaraya Kuala Lumpur (DBKL)	Nurul Syaza Mazelan
4	Utara	Padang Terap	P007	YB Tuan Nurul Amin bin Hamid	PN-PAS	PDT Padang Terap	Nurul Syaza Mazelan
5	Utara	Kuala Kedah	P010	YB Dr. Ahmad Fakhruddin	PN-PAS	PDT Kota Setar	Dr Thanaraj Murudi
6	Utara	Balik Pulau	P053	YB Dato' Muhammad Bakhtiar bin Wan Chik	PH-PKR	PDT Barat Daya	Siti Noraiysah Rohim
7	Utara	Larut	P059	YB Dato' Seri Hamzah bin Zainudin	PN-BERSATU	PDT Selama	Dr Thanaraj Murudi
8	Utara	Kulim-Bandar Baharu	P018	YB Tuan Roslan bin Hashim	PN-BERSATU	PDT Kulim & PDT Bandar Baharu	Dr Thanaraj Murudi
9	Utara	Padang Rengas	P060	YB Kapten Azahari bin Hasan	PN-BERSATU	PDT Kuala Kangsar	Dr Teo Lee Ken

BIL.	ZON/ WILAYAH	PARLIMEN	KOD	AHLI PARLIMEN	PARTI	AGENSI-AGENSI BERKAITAN	KETUA PENYELIDIK APPGM-SDG
10	Utara	Gopeng	P064	YB Tuan Tan Kar Hing	PH-PKR	PDT Kampar	Lydia Ann Anak Bill
11	Utara	Lumut	P073	YB Komander (B) Nordin Bin Ahmad Ismail	PN-BERSATU	PDT Manjung	Dr Thanaraj Murudi
12	Utara	Teluk Intan	P076	YB Tuan Nga Kor Ming	PH-DAP	PDT Hilir Perak	Nurul Syaza Mazelan
13	Selatan	Jempol	P126	Dato' Haji Shamsulhakar Bin Haji Mohd Deli	BN-UMNO	PDT Jempol	Tariq Ziad bin Abdul Razak
14	Selatan	Jasin	P139	YB Tuan Zulkifli bin Ismail	PN-PAS	PDT Jasin	Dr Wan Suzita Wan Ibrahim
15	Selatan	Segamat	P140	YB Tuan Yuneswaran a/l Ramaraj	PH-PKR	PDT Segamat	Dr Wan Suzita Wan Ibrahim
16	Selatan	Sri Gading	P149	YB Tuan Haji Aminolhuda bin Hassan	PH-AMANAHA	PDT Batu Pahat	Dr Teo Lee Ken
17	Selatan	Batu Pahat	P150	YB Tuan Haji Onn bin Abu Bakar	PH-PKR	PDT Batu Pahat	Dr Wan Suzita Wan Ibrahim
18	Selatan	Pulai	P161	YB Tuan Suhaizan bin Kaiat	PH-AMANAHA	Pejabat Daerah Johor Bahru	Siti Noraiysah Rohim
19	Timur	Maran	P089	YB Dato' Sri Dr. Haji Ismail bin Abd. Muttalib	PN-PAS	PDT Maran	Siti Noraiysah Rohim

BIL.	ZON/ WILAYAH	PARLIMEN	KOD	AHLI PARLIMEN	PARTI	AGENSI-AGENSI BERKAITAN	KETUA PENYELIDIK APPGM-SDG
20	Timur	Kota Bharu	P020	YB Datuk Seri Takiyuddin bin Hassan	PN-PAS	Pejabat Tanah & Jajahan (PTJ) Kota Bharu	Dr Siti Nur Ain Zakinuddin
21	Timur	Pasir Puteh	P023	YB Datuk Dr. Nik Muhammad Zawawi bin Salleh	PN-PAS	PTJ Pasir Puteh	Dr Siti Nur Ain Zakinuddin
22	Timur	Besut	P033	YB Datuk Che Mohamad Zulkifly bin Jusoh	PN-PAS	PDT Besut	Siti Noraiysah Rohim
23	Sabah	Tuaran	P170	YB Datuk Seri Panglima Madius bin Tangau	PH-UPKO	Pejabat Daerah Tuaran	Mc Jeanet Lempisik @ Marx
24	Sabah	Putatan	P173	YB Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya	BN-UMNO	Pejabat Daerah Putatan	Mc Jeanet Lempisik @ Marx
25	Sabah	Semporna	P189	YB Datuk Seri Panglima Haji Mohd Shafie bin Apdal	WARISAN	Pejabat Daerah Semporna	Puan Fatimah Binti Mohd Yasin
26	Sabah	Labuan	P166	Dato' Indera Dr. Suhaili Abdul Rahman	BEBAS	Perbadanan Labuan (Labuan Corporation)	Puan Fatimah Binti Mohd Yasin
27	Sarawak	Stampin	P196	YB Tuan Chong Chieng Jen	PH-DAP	Majlis Perbandaran Padawan (MPP) & Majlis Perbandaran	Raine Melissa Riman

BIL.	ZON/ WILAYAH	PARLIMEN	KOD	AHLI PARLIMEN	PARTI	AGENSI-AGENSI BERKAITAN	KETUA PENYELIDIK APPGM-SDG
						Kuching Selatan (MBKS)	
28	Sarawak	Lubok Antu	P203	YB Tuan Roy Angau anak Gingkoi	GPS-PRS	Pejabat Daerah Lubok Antu	Raine Melissa Riman

BAHAGIAN A

Laporan Lawatan Pemetaan Isu
P.166 Labuan

DENGAN SOKONGAN DARIPADA

AHLI PARLIMEN LABUAN, YB DATO' INDERA DR. SUHAILI ABDUL RAHMAN

TEMPAT-TEMPAT YANG TELAH DILAWATI HARI 1

1. FGD 1: Komuniti Kg. Lubuk Temiang
2. FGD 2: Komuniti Sungai Badaun
3. Lawatan Tapak 1: Penternakan Udang

HARI 2

4. FGD 3: Komuniti Kraf Tangan
5. FGD 4: Komuniti Ibu Tunggal
6. FGD 5: Komuniti Penjaja & Komuniti NGO
7. FGD 6: Jabatan Laut Malaysia Wilayah Persekutuan Labuan
8. Lawatan Tapak 2: Koperasi Wanita Labuan Berhad
9. Lawatan Tapak 3: Tanjung Aru, Labuan

26 Feb – 28 Feb 2025
(Rabu – Jumaat)

HARI 3

10. FGD 7: Komuniti Perbadanan Labuan (PL)
11. Lawatan Tapak 4: Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Labuan
12. Lawatan Tapak 5: Kg. Kiansam, Labuan

HARI 4 (12 Mac)

13. FGD 8: Komuniti Kg. Kiansam, Labuan
14. FGD 9: Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Labuan

HARI 5 (13 Mac)

15. FGD 10: Komuniti Dewan Perniagaan dan Perindustrian India Labuan

PASUKAN PENYELIDIK

FATIMAH MOHD YASIN
(Ketua Penyelidik)

**PROF. DATUK DR.
DENISON JAYASOORIA**

NURRUL FAZLINA OSMAN

NOR AMIRUL PUKIN

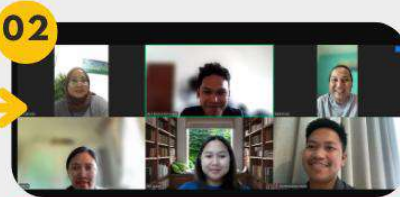

ANTHONY TAN KEE HUAT

LAWATAN PEMETAAN KAWASAN TELAH DIJALANKAN PADA 26-28 FEB 2025 (RABU – JUMAAT)

01
6 Februari 2025
Mesyuarat Awal

02
18 Februari 2025
Mesyuarat Pemprofilan

03
19 Februari 2025
Mesyuarat Pra-lawatan

06
26 Februari 2025
Lawatan Tapak 1: Penternakan Udang

05
26 Februari 2025
FGD 2: Komuniti Sungai Badaun

04
26 Februari 2025
FGD 1: Komuniti Kg. Lubuk Temiang

07
27 Februari 2025
FGD 3: Komuniti Kraf Tangan

08
27 Februari 2025
FGD 4: Komuniti Wannita & Ibu Tunggal

09
27 Februari 2025
Lawatan Tapak 2: Koperasi Wanita
Labuan Berhad

12
27 Februari 2025
Lawatan Tapak 3: Tanjung Aru, Labuan

11
27 Februari 2025
FGD 6: Jabatan Laut Malaysia Wilayah
Persekutuan Labuan

10
27 Februari 2025
FGD 5: Komuniti Penjaja & NGO

13

27 Februari 2025
FGD 7: Komuniti Perbadanan Labuan (PL)

14

28 Februari 2025
Lawatan Tapak 4: Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Labuan

15

28 Februari 2025
Lawatan Tapak 5: Kg. Kiansam, Labuan

19

12 Mac 2025
FGD 9: Kg. Patau-Patau 1

18

12 Mac 2025
Lawatan Tapak 6: Kg. Kiansam, Labuan

16

12 Mac 2025
FGD 8: 4 Kg. Komuniti Kiansam, Labuan

20

13 Mac 2025
FGD 10: Dewan Perniagaan dan Perindustrian India Labuan

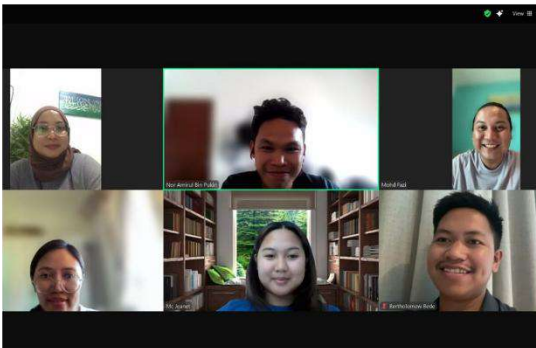

6 FEBRUARI 2025 - MESYUARAT AWALAN

Mesyuarat awalan bagi Parlimen Labuan bersama Dato' Indera Suhaili Abdul Rahman telah diadakan di Parlimen Malaysia. Mesyuarat ini turut dihadiri oleh Prof. Datuk Dr. Denison, Rahmah Othman, James Raj, Dr. Teo Lee Ken, Karupiah dan Mc Jeanet.

YB Dato' Indera Suhaili Abdul Rahman sangat menyokong akan inisiatif ini dan mencadangkan lawatan tapak pada 26-28 Februari.

18 JANUARI 2025 - MESYUARAT PEMPROFILAN

Pasukan Sabah telah mengadakan mesyuarat awal dengan pegawai Parlimen Labuan, En. Mohd Farizy. Mesyuarat ini memberi tumpuan kepada persiapan untuk latihan pemetaan isu di kawasan tersebut. Hasil daripada mesyuarat itu, lawatan tapak bagi pemetaan isu telah dijadualkan berlangsung dari 26 hingga 28 Februari 2025.

19 FEBRUARI 2025 - MESYUARAT PRA-LAWATAN

Nurrul Fazlina dan Fatimah telah menghadiri mesyuarat pra-lawatan yang dipengerusikan oleh Timbalan Ketua Pegawai Eksekutif Perbadanan Labuan, Tn. Ibrahim Tambi beserta pegawai-pegawai teknikal dari pejabat perbandaran Labuan. Turut menghadiri mesyuarat ini adalah Tn. Mohd Rafizi, Pegawai Penyelaras Parlimen Labuan. Mesyuarat dimulakan dengan pengenalan APPGM-SDG dan pemakluman mengenai lawatan pemetaan isu Parlimen Labuan yang dijadualkan berlangsung pada 26 hingga 28 Feb 2025. Perbincangan turut merangkumi permasalahan isu-isu setempat yang dikenal pasti. Tuan Ibrahim menyambut baik dan menyatakan sokongan penuh terhadap usaha APPGM-SDG dalam menyetempatankan SDG di peringkat akar umbi. Hasil pemetaan isu nanti akan dibentangkan dalam sesi Dialog Antara Agensi bagi Parlimen Labuan yang telah ditetapkan pada 7 Mac 2025.

FGD 1: KOMUNITI KG. LUBUK TEMIANG

FGD 1 ini telah melibatkan Komuniti Kg. Lubuk Temiang. Sesi ini telah dihadiri oleh 13 orang Komuniti. Antara isu yang telah diutarakan termasuk: **(1)** penggunaan bom ikan dari nelayan orang luar; **(2)** isu sempadan; **(3)** isu penyuludupan barang; **(4)** akses pasaran Brunei telah ditutup; **(5)** isu kesihatan; **(6)** perubahan cuaca (musim tengkujuh); **(7)** isu penggunaan pukut tunda; **(8)** isu Infrastruktur kawasan penurunan perahu; **(9)** potensi produk belacan; **(10)** sistem percukaian yang tidak efektif; dan **(11)** isu gangguan monyet.

FGD 2: KOMUNITI SUNGAI BEDAUN

FGD 2 ini telah melibatkan Komuniti Sungai Bedaun. Sesi ini telah dihadiri oleh Ketua Kampung En. Rusmani dan 14 orang Komuniti. Antara isu yang telah diutarakan termasuk: **(1)** masalah pemasaran hasil tani; **(2)** isu gangguan monyet; **(3)** isu pengangkutan (tiket feri); **(4)** isu kesihatan (keperluan pakar); **(5)** potensi tamu petani; **(6)** isu air; dan **(7)** isu penjualan minuman arak.

LAWATAN TAPAK 1: PENTERNAKAN UDANG

Satu lawatan tapak ke Penternakan Udang di Tanjung Aru telah diadakan. Lawatan ini bertujuan untuk melihat projek yang boleh di aplikasikan secara kecil-kecilan di peringkat Komuniti.

FGD 3: KOMUNITI KRAF TANGAN DAN WANITA

FGD 3 Komuniti kraftangan di VCU Geo Farm, Bukit Kuda. Sesi ini telah dihadiri oleh 12 orang wakil daripada Komuniti. Antara isu yang telah diutarakan adalah: **(1)** kos pembuatan Kraf tangan manik yang tinggi; **(2)** keperluan kursus pembuatan manik daripada plastik dan kemahiran lain yang boleh menambah nilai kraftangan; **(3)** keperluan pengetahuan dalam menghasilkan manik; **(4)** keperluan satu pusat latihan; dan **(5)** keperluan bangunan untuk memasarkan kraftangan. **(6)** kos sara hidup yang tinggi; **(7)** isu latihan kepimpinan bagi wanita; **(8)** isu kestabilan mental; **(9)** pembangunan sikap dan sahsiah; dan **(10)** keperluan kursus dan latihan penjana pendapatan ibu tunggal.

FGD 4: KOMUNITI WANITA DAN IBU TUNGGAL

FGD 4 Komuniti kraftangan di VCU Geo Farm, Bukit Kuda. Sesi ini telah dihadiri oleh 12 orang wakil daripada Wanita dan Ibu tunggal Antara isu yang telah diutarakan adalah: **(1)** kos sara hidup yang tinggi; **(2)** isu latihan kepimpinan bagi wanita; **(3)** isu kestabilan mental; **(4)** pembangunan sikap dan sahsiah; dan **(5)** keperluan kursus dan latihan penjana pendapatan ibu tunggal.

FGD 5: KOMUNITI PENJAJA DAN NGO

FGD 5 bersama komuniti penjaja telah dihadiri oleh 15 orang wakil daripada komuniti. Antara isu yang telah diutarakan termasuk: **(1)** kebergantungan tinggi terhadap bekalan sayur, buah, telur, dan ikan dari luar; **(2)** harga ayam daripada pembekal yang terlalu tinggi (monopoli oleh 1 syarikat pembekal ayam); **(3)** temu janji di klinik pergigian mengambil masa 4 hingga 5 bulan; **(4)** keperluan kursus berkaitan pertanian inovasi; **(5)** masalah sistem perparitan di kawasan UTC (Pasar Ikan); **(6)** keperluan pembinaan jambatan menghubungkan Labuan dan Sabah; dan **(7)** keperluan penyediaan lebih banyak tiket feri. **(8)** dana organisasi yang rendah; **(9)** keperluan fasiliti dan tempat untuk melaksanakan aktiviti kebudayaan; **(10)** kekurangan mendapat perhatian daripada pihak agensi; dan **(11)** kekurangan dari segi alatan muzik dan pakaian.

FGD 6: JABATAN LAUT MALAYSIA WILAYAH PERSEKUTUAN LABUAN

Sesi FGD 6 ini telah dilaksanakan di Pejabat Jabatan Laut Malaysia yang dihadiri oleh Tn. Alimuddin, Pengarah Laut Wilayah, Jabatan Laut Wilayah Persekutuan Labuan. Antara Isu yang dibahas termasuklah: **(1)** impak pelabuhan kepada pertumbuhan ekonomi Labuan; **(2)** isu tiket feri dan senarai menunggu; **(3)** potensi pembangunan aktiviti pelancongan; **(4)** kursus yang ditawarkan untuk menarik minat belia untuk perkapalan; **(5)** perancangan untuk pembangunan ekonomi Labuan.

LAWATAN TAPAK 2: KOPERASI WANITA LABUAN BERHAD

Lawatan tapak ini disambut oleh Ketua Koperasi, Pn. Mimi, di Geo Farm Bukit Kuda, Labuan. Tujuan lawatan ini adalah untuk melihat potensi dan produk yang boleh dijadikan contoh dalam membangunkan komuniti lain.

Antara produk yang dihasilkan ialah minyak kelapa dara (virgin coconut oil). Proses pembuatan produk ini mengamalkan konsep *Cradle to Cradle*; di mana 100% bahagian kelapa isi buah, kulit, dan tempurung digunakan sepenuhnya untuk menghasilkan produk hiliran.

LAWATAN TAPAK 3: TANJUNG ARU NELAYAN, LABUAN

Satu lawatan tapak telah dijalankan di Tanjung Aru. Lawatan ini dianggap penting kerana hakisan pantai di Tanjung Aru bukan sahaja memberi kesan kepada ekosistem semula jadi tetapi juga menjejaskan kehidupan harian penduduk, terutamanya mereka yang bergantung kepada kawasan pantai untuk aktiviti ekonomi dan rekreasi. Lawatan ini menjadi platform untuk memahami cabaran yang dihadapi dan melihat langkah-langkah mitigasi yang telah diambil oleh Majlis Perbandaran Labuan.

FGD 7: KOMUNITI PERBADANAN LABUAN (PL)

FGD 7 ini telah dilaksanakan di Bilik Mesyuarat Pejabat Perbadanan Labuan yang dihadiri oleh Tn. Lukman, Tn. Razwan dan Puan Syafika. Tujuan utama melihat cabaran dan isu yang dihadapi oleh PL dalam melaksanakan perubahan ke arah ekonomi berdaya saing dan manpan di Labuan. Antara Isu yang diutarakan adalah: **(1)** cabaran memajukan sektor pelancongan; **(2)** punca kuasa PL dalam melaksanakan pembangunan; **(3)** dasar pembangunan yang tidak sistematik; **(4)** kurangnya sokongan politik dalam melaksanakan perubahan; **(5)** populasi penduduk yang kecil; **(6)** kekurangan pelabur untuk pembangunan; dan **(7)** akses jalan darat ke Sabah.

LAWATAN TAPAK 4: KOMUNITI KG. PATAU-PATAU 2, LABUAN

Lawatan Tapak ini telah dilaksanakan bersama Kg. Patau-Patau 2 yang dihadiri oleh 4 wakil termasuk Ketua Kampung. Antara Isu yang diutarakan adalah: **(1)** isu mendapat lesen perahu; **(2)** isu jeti/jabatan; **(3)** isu kenaikan paras air laut; **(4)** status tanah kampung; dan **(5)** paip air yang bocor.

LAWATAN TAPAK 5: KG. KIANSAM, LABUAN

Lawatan tapak ke Kg. Kiansam telah bertujuan meninjau pengurusan dan keadaan penempatan komuniti di Kg. Kiansam, Wilayah Persekutuan Labuan, yang dikenali sebagai kawasan penempatan bagi komuniti pelarian di bawah perlindungan agensi antarabangsa. Pengurusan penempatan ini dilaksanakan dengan teratur dan sistematik, menyediakan kemudahan asas seperti bekalan air, elektrik, dan infrastruktur jalan dengan baik. Selain itu, terdapat usaha memperkasa komuniti melalui program pendidikan untuk meningkatkan taraf hidup penduduk. Pendekatan pengurusan dan pengawalan Kg. Kiansam ini wajar dijadikan model untuk kawasan penempatan setinggan lain di Malaysia.

FGD 8: KG. KIANSAM, LABUAN

Sesi FGD 8 ini dilaksanakan bersama empat kampung iaitu Kg. Kiansam Lama, Kg. Kiansam Idaman, Kg. Kiansam Permai, dan Kg. Wawasan. Sesi ini telah dihadiri oleh 10 orang wakil komuniti daripada keempat-empat kampung tersebut. Antara isu yang diutarakan: **(1)** Hala Tuju Penempatan; **(2)** Kadar Pembayaran Bil Air dan Elektrik yang tinggi; **(3)** Kenaikan Harga Barang dan Bahan Mentah; **(4)** Gangguan Haiwan Liar; **(5)** Masalah Sistem Pembentukan dan Kekurangan Kemudahan Sanitasi; **(6)** Kekurangan Infrastruktur dan Kemudahan Pendidikan.

LAWATAN TAPAK 6: PUSAT PEMBANGUNAN KEMANUSIAAN KANAK-KANAK KIANSAM

Sesi lawatan tapak ini bertujuan untuk melihat keadaan persekitaran Pusat Pembangunan Kemanusiaan Kanak-Kanak. Pusat ini menjadi tempat bagi kanak-kanak pelarian untuk menguasai kemahiran 3M (membaca, menulis dan mengira).

Kebanyakan kanak-kanak yang berada di pusat ini mempunyai salah seorang ibu atau bapa yang berdokumen tetapi tidak mempunyai surat nikah. Keadaan ini menyebabkan kanak-kanak tersebut tidak memiliki sebarang dokumen pengenalan diri.

Inisiatif ini adalah langkah yang baik untuk membangunkan golongan yang tercicir. Namun, keperluan seperti modul pembelajaran dan bahan bacaan untuk pusat sumber masih diperlukan bagi mewujudkan persekitaran pembelajaran yang lebih kondusif.

FGD 9: KG. PATAU-PATAU 1, LABUAN

Sesi FGD 9 ini dilaksanakan bersama golongan wanita daripada Kampung Patau-patau 1 Sesi ini telah dihadiri oleh 13 orang komuniti yang hadir.

Antara Isu yang diutarakan: **(1)** Peningkatan harga barang sebanyak 30% di Labuan menyebabkan kos sara hidup penduduk meningkat; **(2)** Sistem percukaian yang tidak sistematik; **(3)** Keperluan kawasan baharu untuk pelancongan; **(4)** Potensi pertanian moden di kawasan perumahan; **(5)** Masalah sampah di kawasan kampung.; **(6)** Keperluan doktor pakar di hospital Labuan.

FGD 10: KG. PATAU-PATAU 1, LABUAN

Sesi FGD 10 ini dilaksanakan bersama 3 ahli Dewan Perniagaan dan Perindustrian India Labuan. Tujuan perbincangan ini adalah untuk melihat cabaran dan pandangan daripada mereka dari sudut perniagaan.

Antara Isu yang diutarakan: **(1)** Kebergantungan kepada bahan mentah dari luar sangat tinggi bagi Labuan (Ayam, ikan, sayur, telur); **(2)** Pengurusan penghantaran kapal semasa pandemik telah mengubah laluan kapal akibat sekatan yang dikenakan; **(3)** Polisi tidak mengambil kira peranan industri dan NGO serta memenuhi keperluan penduduk; **(4)** Pemeriksaan kastam melibatkan bahan mentah daripada dalam negara; **(5)** Keperluan bekalan air tidak mampu menampung operasi industri berskala besar; **(6)** Sistem kawasan bebas cukai (duty free) yang tidak berfungsi dengan baik; **(7)** Kemudahan jeti yang tidak mencukupi; **(8)** Sektor pelancongan bergantung kepada tarikan kawasan bebas cukai (duty free); **(9)** Pengambilan pekerja asing dibekukan; **(10)** Proses membuat keputusan mengambil masa yang lama dan memerlukan kelulusan daripada kerajaan persekutuan; **(11)** Pemegang pas IMM13 menghadapi kesukaran untuk memasuki dan bekerja di Labuan; **(12)** Pemeriksaan imigresen tetap diperlukan walaupun datang dari Kuala Lumpur; **(13)** Isu perkhidmatan feri Labuan ke Kota Kinabalu masih belum diselesaikan; **(14)** Kekurangan doktor pakar di hospital Labuan; **(15)** Potensi Labuan sebagai Destinasi Pelancongan berasaskan Perubatan; **(16)** Kekurangan pelabur asing untuk membuat pelaburan di Labuan.

BAHAGIAN B

Laporan Pemetaan Isu

P.166 Labuan

Senarai Jadual

Jadual 1	Komposisi Penduduk di Parlimen Labuan
Jadual 2	Tentatif Ringkas Lawatan Tapak Parlimen Labuan
Jadual 3	Rangkuman Isu Rentas SDG
Jadual 4	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 1
Jadual 5	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 2
Jadual 6	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 3
Jadual 7	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 4
Jadual 8	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 5
Jadual 9	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 6
Jadual 10	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 7
Jadual 11	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 8
Jadual 12	Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 9
Jadual 13	Ringkasan Isu 1
Jadual 14	Ringkasan Isu 2
Jadual 15	Ringkasan Isu 3
Jadual 17	Pengenalpastian Projek Penyelesaian

Senarai Rajah

Rajah 1	Labuan Liberty Wharf memainkan peranan penting dalam industri minyak dan gas
Rajah 2	Status Bebas Cukai terhadap kepada beberapa barang sahaja
Rajah 3	Sokongan penuh agensi untuk memajukan sektor pelancongan di Labuan

Senarai Singkatan

IOFC	International Offshore Financial Centre
PKS	Perusahaan Kecil dan Sederhana
SDG	<i>Sustainable Development Goals</i>
YB	Yang Berhormat
FAMA	Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan
KPDN	Kementerian Perdagangan Dalam Negeri

1.0 PENGENALAN

Pulau Labuan, yang terletak di pesisir barat Borneo, dengan nama "Labuan" berasal daripada perkataan Melayu "labuhan" yang membawa maksud tempat berlabuh, merujuk kepada peranan pulau ini sebagai lokasi persinggahan penting dalam laluan perdagangan maritim di Asia Tenggara. Apabila Sabah menyertai Persekutuan Malaysia pada 16 September 1963, Labuan turut menjadi sebahagian dari negeri Sabah dan pada 16 April 1984, Pulau Labuan telah diisytiharkan sebagai Wilayah Persekutuan Malaysia, selaras dengan hasrat kerajaan untuk menjadikannya sebagai sebuah pusat pembangunan yang dinamik dan strategik. Kemudiannya, pada tahun 1990, Labuan dilancarkan sebagai sebuah Pusat Kewangan Luar Pesisir Antarabangsa (*International Offshore Financial Centre - IOFC*), untuk memperkukuh peranannya dalam sektor kewangan dan pelaburan.

**YB Dato' Indera
Dr. Suhaili Bin Abdul
Rahman**

Pada pilihan raya umum ke-15 pada November 2022, Yang Berhormat Dato' Indera Suhaili bin Abdul Rahman bertanding di bawah Perikatan Nasional sebagai ahli Parti Pribumi Bersatu Malaysia dan mendapatkan kerusi parlimen pertama di wilayah tersebut bagi parti itu. Beliau juga merupakan Ketua Parti Pribumi Bersatu Malaysia Wilayah Persekutuan.

1.1 Geografi/Topografi

Labuan terkenal sebagai "*The Pearl of Borneo*" dan mempunyai potensi yang tinggi sebagai destinasi pelancongan dengan keluasan tanah 93.99 kilometer persegi dan kepadatan penduduk seramai 1,080 orang per kilometer persegi. Labuan merangkumi satu pulau utama dan enam pulau kecil sekitarnya, menjadikannya wilayah terkecil di Malaysia. Kedudukannya yang strategik di perairan Laut China Selatan menjadikan Labuan sebagai salah satu lokasi penting daripada segi geografi, perdagangan, serta laluan pelayaran antarabangsa.

Labuan memainkan peranan yang signifikan sebagai pelabuhan bebas cukai, selain berfungsi sebagai pusat kewangan luar pesisir dan hab logistik maritim. Letaknya yang berhampiran dengan pelantar minyak dan gas di luar pantai Borneo turut menyumbang kepada pembangunan industri tenaga negara, menjadikan Labuan sebagai antara pusat perniagaan minyak dan gas yang utama di Malaysia.

Labuan mempunyai permukaan bumi yang umumnya berbukit rendah dan tanah pamah. Ketinggian purata kawasan berada di bawah 100 meter dari aras laut,

menjadikannya sesuai untuk pembangunan infrastruktur bandar dan pelabuhan. Kawasan pesisir pantainya pula terdiri daripada pantai berpasir dan bakau, yang bukan sahaja penting dari aspek alam sekitar tetapi juga menyumbang kepada tarikan ekopelancongan. Tanah Labuan secara keseluruhan adalah subur dan sesuai untuk tanaman tropika, meskipun aktiviti pertanian tidak lagi menjadi sektor utama sejak tumpuan diberikan kepada sektor perkhidmatan dan kewangan.

1.2 Komposisi Penduduk

Pada 2023, Wilayah Persekutuan Labuan mencatatkan jumlah penduduk dianggarkan seramai 99,000 orang, dengan 88.5 peratus merupakan warganegara dan 11.5 peratus bukan warganegara. Kadar pertumbuhan penduduk meningkat kepada 2.2 peratus berbanding 0.9 peratus pada 2022, dengan nisbah jantina 105 lelaki bagi setiap 100 perempuan. Dari segi etnik, Bumiputera membentuk 86.5 peratus daripada populasi, diikuti Cina (11.1 peratus), India (1.0 peratus) dan lain-lain (1.4 peratus). Suku kaum utama di wilayah ini adalah Melayu Brunei dan Kedayan.

Jadual 1: Komposisi Penduduk di Parlimen Labuan

BIL.	KAUM	BIL.	% BIL.
1.	Bumiputera/Melayu	75,787	86.5
2.	Cina	9,725	11.1
3.	India	876	1.0
4.	Lain-Lain	1,227	1.4
JUMLAH KESELURUHAN		87,615	100

1.3 Kegiatan Ekonomi Utama

Kawasan Parlimen Labuan memiliki struktur ekonomi yang unik dan kompetitif, dipengaruhi oleh kedudukannya yang strategik di Laut China Selatan serta dasar pembangunan persekutuan yang menegaskan sektor perkhidmatan dan kewangan. Sejak diisytiharkan sebagai Wilayah Persekutuan pada tahun 1984 dan kemudiannya sebagai Pusat Kewangan Luar Pesisir Antarabangsa (IOFC) pada tahun 1990, Labuan telah beralih daripada ekonomi tradisional kepada ekonomi moden yang berasaskan perkhidmatan, perdagangan, dan industri berkaitan tenaga. Sektor perkhidmatan merupakan penyumbang utama ekonomi kawasan ini, merangkumi 79.1 peratus daripada keseluruhan sumbangan sektor. Labuan turut berfungsi sebagai hab penting bagi logistik dan perkhidmatan sokongan kepada industri minyak dan gas luar pesisir Borneo. Pulau ini menempatkan pelbagai syarikat kejuruteraan dan penyedia perkhidmatan sokongan teknikal dalam sektor tenaga, manakala kedudukannya yang berhampiran pelantar minyak di perairan Sabah dan Sarawak memperkukuhkan lagi peranan Labuan sebagai pusat industri tenaga serantau.

Rajah 1: Labuan Liberty Wharf memainkan peranan penting dalam industri minyak dan gas

Wilayah Persekutuan Labuan mempunyai status sebagai pelabuhan bebas cukai yang memainkan peranan penting dalam sektor logistik dan pengedaran barang. Aktiviti pelabuhan yang merangkumi import, eksport, dan pemindahan kargo telah menjadikan Labuan sebagai titik tumpuan bagi perdagangan serantau. Infrastruktur pelabuhan seperti Labuan Liberty Wharf dan kemudahan terminal minyak menyokong aktiviti komersial yang signifikan di rantau ini. Tetapi status pelabuhan bebas cukai ini mengalami masalah apabila hanya beberapa barang sahaja yang masih memegang status bebas cukai dan kajian lanjutan adalah penting untuk memahami menyelesaikan masalah ini.

Rajah 2: Status bebas cukai terhad kepada beberapa barang sahaja

Sektor pelancongan turut menyumbang kepada ekonomi tempatan, terutamanya melalui produk pelancongan berasaskan alam semula jadi, sejarah dan aktiviti menyelam. Walaupun sumbangan sektor ini tidak sebesar kewangan dan minyak-gas, ia memberikan peluang kepada komuniti tempatan melalui perusahaan kecil dan sederhana (PKS).

1.4 Hubungan Kerangka Konseptual SDG dan Konteks Tempatan

Kawasan Parlimen Labuan, yang meliputi keseluruhan Wilayah Persekutuan Labuan, merupakan sebuah kawasan yang unik daripada segi pentadbiran, geografi, dan ekonomi. Terletak di pesisir barat laut Borneo, Labuan berperanan sebagai hab kewangan luar pesisir, pusat logistik maritim, dan pelabuhan bebas cukai. Namun, di sebalik kedudukannya yang strategik dan kepesatan pembangunan sektor perkhidmatan, Labuan masih berdepan dengan pelbagai isu pembangunan yang berkaitan dengan kesejahteraan sosial, kelestarian alam sekitar, dan pembangunan inklusif. Berikut ialah penghubungkaitan konteks tempatan Labuan dengan beberapa Matlamat dan Sasaran SDG yang relevan:

Lokasi Fizikal

Sebagai sebuah pulau kecil, Labuan terdedah kepada kesan perubahan iklim seperti kenaikan paras laut, hakisan pantai, dan banjir kilat. Ini memberi ancaman kepada ekosistem pesisir serta penempatan komuniti nelayan. Labuan juga bergantung kepada sumber laut untuk pelancongan, perikanan, dan ekosistem marin. Namun, aktiviti pembangunan pantai dan pencemaran laut mengancam kelestarian marin. Manakala Matlamat SDG dan sasaran yang berkait adalah seperti berikut:

SDG 13: Sasaran 13.1 dan 13.3 menggalakkan keupayaan menyesuaikan diri terhadap risiko iklim serta pendidikan iklim dalam kalangan masyarakat.

SDG 14: Sasaran 14.2 dan 14.5 menyeru kepada pemuliharaan dan penggunaan lestari ekosistem marin, termasuk perlindungan kawasan marin yang berisiko.

Keadaan Ekonomi Tempatan yang Dominan

Labuan, sebagai sebuah hab ekonomi luar pesisir, menawarkan pelbagai peluang pekerjaan dalam sektor profesional seperti kewangan antarabangsa, perkhidmatan korporat, dan industri teknikal. Potensi ini seharusnya dapat dimanfaatkan sepenuhnya oleh penduduk tempatan untuk meningkatkan taraf sosioekonomi mereka. Namun begitu, penglibatan tenaga kerja tempatan dalam sektor-sektor ini masih rendah. Antara faktor utama adalah kekurangan kemahiran teknikal dan profesional yang diperlukan oleh industri. Ini menunjukkan adanya jurang antara keperluan pasaran kerja dengan tahap kebolehan tenaga kerja tempatan. Oleh itu, usaha memperkukuh latihan

kemahiran, pendidikan teknikal dan program pembangunan kapasiti adalah penting untuk memastikan penduduk tempatan tidak hanya menjadi pemerhati, tetapi turut menikmati hasil pembangunan ekonomi yang sedang pesat berkembang di Labuan. Manakala Matlamat SDG dan sasaran yang berkait adalah seperti berikut:

SDG 8: Sasaran 8.5 dan 8.6 menekankan keperluan memperluaskan peluang pekerjaan produktif dan melengkapkan belia dengan kemahiran yang relevan melalui pendidikan dan latihan teknikal.

Budaya (nilai masyarakat) Labuan

Labuan didiami oleh pelbagai kumpulan etnik termasuk Melayu Brunei, Kadayan, Kadazan-Dusun, Cina, India, serta komuniti migran dari Sabah dan Sarawak. Kepelbagaian ini menjadikan Labuan sebuah wilayah yang kaya dengan warisan budaya, adat resam, dan amalan keagamaan yang harmoni. Walaupun bagaimanapun, terdapat keperluan yang semakin mendesak untuk memastikan bahawa budaya tempatan terus dipelihara, dimartabatkan dan disesuaikan dengan pembangunan moden. Manakala Matlamat SDG dan sasaran yang berkait adalah seperti berikut:

SDG 4: Sasaran 4.7 menyeru agar semua pelajar memperoleh pengetahuan dan kemahiran untuk menggalakkan pembangunan mampan, termasuk menghargai kepelbagaian budaya dan warisan.

SDG 8: Sasaran 8.9 menyeru pembangunan pelancongan mampan yang mempromosikan budaya dan produk tempatan.

SDG 10: Sasaran 10.2 menekankan kepentingan inklusiviti sosial, ekonomi dan politik untuk semua, tanpa mengira latar belakang etnik atau budaya.

SDG 11: Sasaran 11.4 menekankan keperluan memelihara dan melindungi warisan budaya dan semula jadi dunia.

Nilai sejarah

Terdapat banyak nilai sejarah di Labuan selain daripada sebuah pulau strategis di Malaysia, iaitu pada abad ke-19 pulau ini telah dijajah oleh Inggeris. Terdapat Pangkalan militer dan pelabuhan penting, Wilayah perdagangan bebas (Free Trade Zone) dan kini dikenal sebagai Pusat Kewangan Antarabangsa Labuan (Labuan IBFC). Warisan penjajahan dan peranan geopolitik masa lalu mempengaruhi struktur ekonomi dan demografi Labuan masa kini. Labuan juga terkenal sebagai lokasi penting semasa Perang Dunia Kedua, termasuk adanya Makhamah Perang (War Cemetery) dan Peace Park. Ini

menjadikan Labuan sebagai destinasi bersejarah yang mempunyai nilai warisan dunia. Manakala Matlamat SDG dan sasaran yang berkait adalah seperti berikut:

SDG 4: Sasaran 4.7 menyeru agar semua pelajar memperoleh pengetahuan dan kemahiran untuk menggalakkan pembangunan mampan, termasuk menghargai kepelbagaian budaya dan warisan.

SDG 11: Sasaran 11.4 menekankan keperluan memelihara dan melindungi warisan budaya dan semula jadi dunia.

Keunikan Kawasan Parlimen Labuan

Labuan ialah Wilayah Persekutuan dan pulau bebas cukai dengan saiz kecil dan populasi terkawal. Keunikan Labuan memberi potensi besar untuk menjadi model perintis pelaksanaan SDG berasaskan pulau kecil. Labuan juga sangat sesuai dalam intervensi SDG dengan pendekatan tempatan dan boleh digunakan kekuatannya sebagai zon ekonomi dan pelancongan untuk menjana pembangunan mampan secara inklusif. Manakala Matlamat SDG dan sasaran yang berkait adalah seperti berikut:

SDG 11: Sasaran 11.3 menyokong perancangan bandar yang inklusif dan mampan melalui pelaksanaan dasar tempatan.

SDG 12: Sasaran 12. B membangun dan melaksanakan alat untuk memantau impak pembangunan mampan dalam pelancongan mampan yang mewujudkan pekerjaan dan mempromosikan budaya dan produk tempatan.

2.0 METODOLOGI PENYELIDIKAN

2.1 Pendekatan Kajian

Data yang dikumpul dalam laporan ini adalah menerusi beberapa kaedah, iaitu mesyuarat awalan bersama YB Dato' Indera Dr Suhaili, perbincangan bersama pegawai Pusat Khidmat Masyarakat Parlimen P.166 Labuan, mesyuarat pra-lawatan bersama pihak Perbadanan Labuan, kajian lapangan, dan dialog sesi inter-agensi. Seterusnya, untuk memetakan isu-isu tempatan berkaitan SDG, temu bual dan perbincangan kumpulan fokus telah dijalankan di Parlimen Labuan, melibatkan pelbagai pihak berkepentingan seperti agensi kerajaan, pertubuhan masyarakat sivil dan masyarakat tempatan.

Mesyuarat awalan bagi pemetaan isu untuk Parlimen Labuan dijalankan pada 6 Februari 2025, iaitu bersama YB Dato' Indera Dr. Suhaili bin Abdul Rahman yang telah diadakan di Parlimen Malaysia. Mesyuarat ini dihadiri oleh Professor Datuk Dr Denison, Puan Nur Rahmah, Encik James Ryan Raj, Dr Teo Lee Ken, Encik Karuppiah dan Cik Mc Jeanet. YB Dato' sangat menyokong inisiatif ini dan mencadangkan lawatan tapak pada 26 hingga 28 Februari 2025. Seterusnya ialah sesi pembentukan profil parlimen pada 15 Februari 2025 melalui sesi dalam talian melalui aplikasi *Zoom* dan perbincangan ini telah disertai oleh Encik Mohd Farizy. Mesyuarat susulan juga telah dijalankan pada 24 Februari 2025 untuk menetapkan persediaan sesi pemetaan isu, iaitu pada 26 Februari hingga 28 Februari 2025. Pengaturan lawatan tapak telah diatur dan dipersetujui melalui sesi dalam talian (*Zoom*) bersama Encik Mohd Farizy (Pegawai Khas Parlimen P.166 Labuan).

Lawatan tapak telah dijalankan dari 26 hingga 28 Februari 2025. Lawatan tapak ini dihadiri oleh Encik. Farizy (Pegawai Khas Ahli Parlimen P.166 Labuan) dan pegawai lain dari Pejabat Parlimen Labuan, wakil dari Perbadanan Labuan dan pegawai penyelidik APPGM-SDG telah melawat lima lokasi dan mengambil bahagian dalam sembilan sesi dialog dengan masyarakat, pihak berkepentingan tempatan, agensi bukan kerajaan dan agensi kerajaan. Pasukan kajian yang terlibat dalam menjalankan sesi FGD bersama komuniti dan lawatan tapak di Parlimen Sabak Bernam adalah seperti berikut:

1. Prof. Datuk Dr. Denison : Ketua Sekretariat APPGM-SDG
Jayasooria
2. Fatimah Mohd Yasin : Ketua Penyelidik
3. Nurul Fazlina Osman : Pembantu Penyelidik
4. Nor Amirul Pukin : Pembantu Penyelidik
5. Anthony Tan : Mantan Pengarah Kanan

Jadual 2. Tentatif Ringkas Lawatan Tapak Parlimen Labuan

TARIKH	PERKARA
26 Februari 2025 , Rabu	• FGD 1: Komuniti Kg. Lubuk Temiang • FGD 2: Komuniti Sungai Badaun • Lawatan Tapak 1: Penternakan Udang
27 Februari 2025 , Khamis	• FGD 3: Komuniti Kraf Tangan dan Komuniti Ibu Tunggal • FGD 4: Komuniti Penjaja & Komuniti NGO • FGD 5: Jabatan Laut Malaysia Wilayah Persekutuan Labuan • Lawatan Tapak 2: Koperasi Wanita Labuan Berhad • Lawatan Tapak 3: Tanjung Aru, Labuan
28 Februari 2025 , Jumaat	• FGD 6: Komuniti Perbadanan Labuan (PL) • Lawatan Tapak 4: Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Labuan • Lawatan Tapak 5: Kg. Kiansam, Labuan
12 Mac 2025 , Rabu	• FGD 7: Komuniti Kg. Kiansam, Labuan • FGD 8: Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Labuan
13 Mac 2025 , Khamis	• FGD 9: Komuniti Dewan Perniagaan dan • Perindustrian India Labuan

2.2 Langkah Etika Semasa Kajian Lapangan

Ketua penyelidik mendapatkan persetujuan daripada peserta terlebih dahulu untuk merekodkan suara dan diambil video dan gambar. Sekiranya, peserta FGD tidak bersetuju apa yang dikatakan untuk direkod dan melarang mengambil gambarnya, maka penyelidikan ini tidak boleh mengambil kira perkara tersebut untuk dilaporkan dan dikongsikan di mana-mana platform. Namun begitu, bagi kajian pemetaan isu di Parlimen Labuan, tiada apa-apa halangan daripada pihak peserta.

Terdapat perubahan saat akhir untuk mengunjungi pejabat Perbadanan Labuan bagi mengetahui lebih lanjut tentang pelan pembangunan Labuan dan ini juga telah mendapat persetujuan daripada pegawai yang bertugas. Kumpulan penyelidik juga mendapat kebenaran untuk mendapatkan dokumen berkenaan pelan induk bagi pembangunan di Labuan yang akan dilampirkan bersama laporan ini.

2.3 Kekangan Lawatan Kajian Lapangan

Pendekatan metodologi yang digunakan dalam kajian ini pada awalnya berasaskan garis dasar yang dibangunkan di wilayah Sabah. Walau bagaimanapun, kaedah tersebut didapati tidak sesuai untuk dilaksanakan dalam konteks Wilayah Persekutuan

disebabkan perbezaan ketara daripada segi demografi, status sosio-ekonomi, serta ciri persekitaran setempat. Ketidakesesuaian ini menimbulkan keperluan untuk menyesuaikan pendekatan kajian bagi memastikan kebolegunaan dan ketepatan data yang dikumpulkan.

Menyedari akan keterbatasan tersebut, pengkaji telah mengambil inisiatif untuk mengubah kaedah pelaksanaan kajian pada hari berikutnya. Penyesuaian metodologi ini membolehkan data yang diperoleh lebih bersesuaian dengan objektif kajian asal. Selain itu, bagi menangani isu kekurangan data akibat ketidaktepatan pendekatan awal, satu lawatan tapak telah dijalankan. Langkah ini bertujuan mendapatkan dapatan yang lebih tepat dan kontekstual, selaras dengan keperluan kajian lapangan yang responsif terhadap variasi setempat.

Selain itu, terdapat perubahan tentatif daripada pihak Perbadanan Labuan, termasuk penyesuaian lokasi lawatan kajian. Perubahan ini dibuat berdasarkan faktor keselamatan dan keperluan mendapatkan kebenaran akses ke kawasan tertentu. Satu lokasi yang dirancang untuk melaksanakan lawatan pada awalnya terpaksa digantikan atas faktor keselamatan. Penyesuaian ini memerlukan penyelarasan semula daripada segi logistik, pengurusan masa, serta komunikasi dengan pihak berkepentingan tempatan.

Di peringkat pelaksanaan kajian, timbul cabaran dalam mengumpulkan penduduk sasaran memandangkan aktiviti dijalankan pada hari bekerja, sekali gus menjejaskan penglibatan dalam sesi-sesi yang dirancang. Bagi mengatasi kekangan ini, pendekatan kajian telah disesuaikan dengan menjadikan lokasi tersebut sebagai lawatan tapak, dan bukan sebagai sesi perbincangan kumpulan seperti yang dirancang pada asalnya. Maklumat dan pandangan komuniti diperoleh melalui kaedah alternatif seperti temubual bersemuka secara individu penduduk yang hadir dan pemerhatian lapangan bagi memastikan dapatan kajian tetap relevan dan menyeluruh.

2.4 Keterbatasan Kajian

Pelaksanaan sesi Focus Group Discussion (FGD) menghadapi cabaran daripada segi pemilihan masa yang sesuai. Terdapat kekangan masa dalam kalangan peserta, terutamanya mereka yang terlibat dalam pekerjaan harian atau komitmen keluarga, yang menjejaskan kehadiran dan penyertaan aktif. Justeru, penjadualan semula atau fleksibiliti masa amat diperlukan bagi memastikan penglibatan yang lebih menyeluruh serta kualiti perbincangan yang lebih baik.

Salah satu cabaran utama dalam pelaksanaan kajian ini ialah kesukaran untuk mengakses dan melibatkan semua kumpulan sasaran yang relevan. Meskipun pelbagai inisiatif telah diambil untuk mengenal pasti dan menjemput wakil daripada pelbagai latar

belakang, beberapa kumpulan tetap sukar didekati disebabkan oleh faktor seperti lokasi yang terpencil, kekangan masa, serta komitmen. Ini menyebabkan keterlibatan dalam kajian hanya terbatas kepada kumpulan yang berjaya ditemui, sekaligus mengehadkan kepelbagaian sumber maklumat yang dapat dikumpulkan.

Tambahan pula, tempoh lawatan lapangan yang terhad dan kesibukan harian penduduk kampung, terutamanya mereka yang bekerja, turut menjejaskan keupayaan untuk melibatkan semua pihak secara menyeluruh. Akibatnya, hasil kajian banyak bergantung kepada input daripada kumpulan terpilih yang bersetuju untuk menyertai sesi perbincangan. Kekangan ini secara tidak langsung telah menghadkan keluasan dan kepelbagaian perspektif yang dapat dianalisis, sekali gus memberi kesan kepada kebolehan kajian dalam mewakili keseluruhan pandangan komuniti secara menyeluruh.

3.0 RANGKUMAN ISU RENTAS SDG

Berikut adalah sepuluh isu utama yang dikenal pasti sebagai keutamaan dan memerlukan perhatian segera. Isu-isu ini dipilih kerana impaknya yang besar terhadap kesejahteraan penduduk dan kaitannya dengan Matlamat Pembangunan Mampan (SDG):

Jadual 3. Rangkuman Isu Rentas SDG

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
1.	Perkhidmatan kesihatan yang tidak cekap	Temu janji klinik pergigian ambil masa 4-5 bulan Keperluan pakar kesihatan di Hospital Labuan, Dimana pesakit perlu ke Sabah sekiranya tiada kepakaran di Hospital Labuan.	Sosial	Penduduk Pulau Labuan	Pulau Labuan	Matlamat 3: Kesihatan dan Kesejahteraan Sasaran 3.8 - Memberikan akses kepada perkhidmatan kesihatan yang berkualiti dan mampu untuk semua. Matlamat 10: Mengurangkan Ketidaksamaan Sasaran 10.3 - Memastikan kesaksamaan dalam akses kepada perkhidmatan sosial.
2.	Akses jalan raya yang terhad	Keperluan akses jalan darat ke Sabah - penduduk bergantung kepada akses feri untuk sampai ke tanah besar Borneo (Sabah) dan semasa perayaan	Sosial/ Ekonomi	Penduduk Pulau Labuan	Pulau Labuan	Matlamat 11: Bandar dan Komuniti Mampan Sasaran 11.2 - Memberikan akses yang selamat, mudah, dan berpatutan kepada sistem pengangkutan untuk semua.

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
		amat sukar untuk mendapatkan slot kosong disebabkan jumlah feri yang terhad				
3.	Masalah sistem paip dan bekalan air yang terhad	Paip air bocor di kawasan perumahan Kg. Patau-patau 2. Keperluan bekalan air juga terhad dan tidak mampu untuk menampung operasi industri skala besar	Sosial/ Ekonomi	Penduduk Pulau Labuan	Pulau Labuan	Matlamat 6: Air Bersih dan Sanitasi Sasaran 6.1 - Menjelang 2030, mencapai akses sejagat dan saksama kepada air minum yang selamat dan mampu milik untuk semua. Sasaran 6.4 - Menjelang 2030, meningkatkan kecekapan penggunaan air merentas semua sektor dan memastikan pembekalan air yang lestari untuk menangani kekurangan air.
4.	Kekangan dan cabaran nelayan di dalam aktiviti perikanan	Penggunaan bom ikan oleh nelayan luar masih berlaku menjejaskan nelayan tempatan.	Sosial/ Ekonomi	Nelayan	Lubok Temiang, Kg. Patau-Patau	Matlamat 2: Tiada Kelaparan Sasaran 2.3 - Meningkatkan produktiviti pertanian dan perikanan.

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
		Isu sempadan - Nelayan Labuan tidak boleh keluar ke perairan Sabah, tetapi nelayan dari Sabah boleh memasuki perairan Labuan. Nelayan sukar untuk mendapatkan lesen perahu, nelayan yang tiada lesen tidak mendapat bantuan daripada LKIM.				Matlamat 14: Hidupan di Laut Sasaran 14.4 - Mengatur secara berkesan aktiviti penangkapan ikan dan menghapuskan amalan penangkapan yang berlebihan dan merosakkan.
5.	Tanah pertanian yang terhad	Kawasan pertanian yang terhad di Pulau Labuan memerlukan teknologi khas bagi memenuhi permintaan tempatan. Teknologi moden untuk membantu pertanian bagi	Ekonomi	Petani	Pulau Labuan	Matlamat 2: Tiada Kelaparan Sasaran 2.3 - Meningkatkan produktiviti pertanian dan perikanan. Matlamat 9: Industri, Inovasi dan Infrastruktur Sasaran 9.3 - Meningkatkan akses kepada modal untuk perusahaan kecil.

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
		memenuhi permintaan keperluan asas seperti sayuran, buah-buahan, ayam, telur, dan daging.				
6.	Kekurangan program pembangunan modal insan	Belia yang bergiat aktif dalam persatuan kurang mendapat perhatian daripada agensi. Kekurangan penyertaan wanita dalam institusi kepimpinan. Keperluan kursus pembangunan sahsiah untuk memperkasakan peranan wanita dalam kepimpinan. Kekurangan kursus dan latihan yang dapat	Sosial/ Ekonomi	Belia, Wanita, Ibu tunggal, belia	Pulau Labuan	Matlamat 8: Pekerjaan Layak dan Pertumbuhan Ekonomi Sasaran 8.6 - Meningkatkan kadar penyertaan belia dalam latihan kemahiran dan pekerjaan yang produktif. Matlamat 10: Mengurangkan Ketidaksamaan Sasaran 10.2 - Menjelang 2030, memperkasa dan menggalakkan kemasukan sosial, ekonomi dan politik semua, tanpa mengira umur, jantina, kelainan upaya, bangsa, etnik, asal usul, agama atau status ekonomi atau lain-lain

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
		membantu ibu tunggal meningkatkan kemahiran serta menjana pendapatan bagi memperbaiki taraf ekonomi mereka.				
7.	Kenaikan harga barang dan bahan mentah	Kos pengangkutan tinggi meningkatkan harga barang import di Labuan. Monopoli dalam pengeluaran ayam menyebabkan harga tinggi dan kurang persaingan. Pemeriksaan harga hanya tertumpu kepada peniaga, manakala pengeluar dan pembekal tidak dipantau.	Sosial/ Ekonomi	Penduduk Pulau Labuan	Pulau Labuan	Matlamat 8: Pekerjaan Layak dan Pertumbuhan Ekonomi Sasaran 8.1 - Meningkatkan ekonomi dengan pertumbuhan yang mampan. Matlamat 10: Mengurangkan Ketidaksamaan Sasaran 10.2 - Menjelang 2030, memperkasa dan menggalakkan kemasukan sosial, ekonomi dan politik semua, tanpa mengira umur, jantina, kelainan upaya, bangsa, etnik, asal usul, agama atau status ekonomi atau lain-lain

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
8.	Sektor pelancongan yang kurang berkembang	Sektor pelancongan Labuan yang terkait dengan pulau bebas cukai tetapi tidak menyeluruh - hanya beberapa barangan sahaja yang diberikan bebas cukai. Pelancongan kesihatan mempunyai potensi ekonomi kerana ramai pekerja di Labuan tergolong dalam kategori "high risk job," termasuk dalam sektor industri minyak, kilang, TUDM, perkapalan, serta penduduk yang tinggal berdekatan dengan kawasan industri.	Sosial/ Ekonomi	Penduduk Pulau Labuan	Pulau Labuan	Matlamat 10: Mengurangkan Ketidaksamaan Sasaran 10.2 - Menjelang 2030, memperkasa dan menggalakkan kemasukan sosial, ekonomi dan politik semua, tanpa mengira umur, jantina, kelainan upaya, bangsa, etnik, asal usul, agama atau status ekonomi atau lain-lain Matlamat 14: Hidupan di Laut Sasaran 14.7 - Mengembangkan sektor pelancongan yang mampan di negara pesisir.

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
9.	Hakisan pantai dan perubahan cuaca	Hakisan pantai yang serius di kawasan pantai mengakibatkan beberapa struktur pembinaan musnah seperti tembok. Musim tengkujuh yang sukar diramal menjadi cabaran yang berat kepada nelayan dan ini menyebabkan pendapatan nelayan tidak stabil	Alam sekitar	Penduduk Pulau Labuan	Kawasan Tanjung Aru Nelayan, Penternakan udang, Pulau Labuan	Matlamat 11: Bandar dan Komuniti Mampan Sasaran 11.5 - Meningkatkan ketahanan terhadap bencana alam. Sasaran 11.B: Meningkatkan perancangan dan pengurusan kawasan yang merespons kepada perubahan iklim Matlamat 13: Tindakan Iklim Sasaran 13.1 - Meningkatkan ketahanan terhadap perubahan iklim. Sasaran 13.3 - Meningkatkan pendidikan, kesedaran, dan kemampuan manusia dan institusi untuk mitigasi perubahan iklim, adaptasi, dan peramalan.

BIL.	ISU UTAMA	PENERANGAN	DIMENSI	KUMPULAN SASARAN	KAWASAN SASARAN	SDG YANG BERKAITAN
10.	Pengurusan sampah yang tidak sistematik	Masalah sampah yang terkumpul di persisiran pantai. Sampah dari luar kampung dihanyutkan oleh air dan terkumpul di persisiran pantai, mencemarkan dan menjejaskan keadaan persekitaran kampung.	Sosial/ Alam sekitar	Penduduk Pulau Labuan	Kawasan persisiran pantai, Patau-Patau 1 & 2, Sungai Bedaun dan Lubok Temiang	Matlamat 11: Bandar dan Komuniti Mampan Sasaran 11.6 - Mengurangkan impak negatif daripada sampah dan pencemaran. Sasaran 11.7 - Menjamin akses kepada ruang awam yang selamat, terbuka, dan hijau untuk semua, khususnya untuk wanita dan kanak-kanak, orang tua dan orang kurang upaya.

4.0 GAMBARAN KESELURUHAN PEMETAAN ISU

4.1 Perincian Hasil Dapatan Isu-isu

Jadual 4. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 1

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 1: Dialog Bersama Komuniti Kampung Lubuk Temiang Tarikh: 26 Februari 2025 Bilangan peserta: 12 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam dua kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi 2. Jabatan Air 3. Sabah Electricity 4. Jabatan Laut Malaysia 5. Jabatan Kebajikan
1.	Populasi anjing terbiar yang tinggi	Peserta FGD menyuarakan kebimbangan tentang jumlah anjing yang terlalu banyak di kampung mereka. Menurutny, pihak perbadanan menetapkan kos RM50 untuk menangkap seekor anjing, kemungkinan melibatkan pihak berlesen atau organisasi pencinta haiwan. Namun, peserta risau keadaan ini boleh membawa risiko penyakit <i>rabies</i> , dengan merujuk kepada kes yang berlaku di Sarawak.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menerangkan tentang peranan Jabatan PERHILITAN dalam menangani isu hidupan liar, khususnya buaya, anjing, dan monyet di kawasan Labuan. PERHILITAN bukan berfungsi untuk membunuh haiwan tersebut, sebaliknya hanya menghalau atau memindahkan buaya agar tidak mengancam keselamatan orang ramai. Walaupun tiada kes serangan dilaporkan, ketakutan masyarakat terhadap buaya tetap wujud, dan itu menjadi cabaran untuk ditangani.
2.	Keperluan infrastruktur dan	Kemudahan tong sampah di kawasan kampung tidak mencukupi dan keadaan ini menimbulkan risiko kepada kesihatan penduduk.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Isu pengurusan sampah di Labuan sentiasa dipantau, dan terdapat kontraktor pembersihan yang dilantik. Namun,

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
	perkhidmatan awam		masalah sampah biasanya timbul apabila berlaku kekosongan kontraktor (tidak dilantik) atau kelewatan saluran peruntukan, menyebabkan kerja pembersihan terhenti buat sementara waktu.
		Bekalan air di Labuan bergantung kepada saluran paip utama dari Beaufort, Sabah, yang sering rosak akibat usia penggunaan puluhan tahun. Kerja pembaikan hanya dilakukan secara sementara tanpa menggantikan paip lama sepenuhnya, menyebabkan gangguan bekalan air berulang. Keadaan ini menimbulkan ketidakpuasan hati penduduk yang menggesa kerajaan menggantikan sistem paip lama bagi memastikan bekalan air stabil dan berterusan.	Jabatan Air: Wakil Jabatan Air memaklumkan bahawa kerja-kerja pembaikan besar telah siap sejak 5 haribulan lalu. Setakat ini, tiada lagi penutupan bekalan air kerana pam utama telah diganti dan paip besar sudah disediakan. Hanya baki kerja penukaran paip kecil di tiga kampung masih menunggu pelaksanaan setelah mendapat kelulusan projek di bawah RMK
		Peserta FGD menjelaskan bahawa elektrik di kawasan mereka sering terputus (bukan kerana pemotongan bil, tetapi kerana gangguan atau penutupan bekalan)	Sabah Electricity : Wakil SESB menjelaskan penambahbaikan sistem pencawang di Labuan, di mana kini sudah dilengkapi suis. Hal ini membolehkan gangguan elektrik hanya menjejaskan kawasan tertentu tanpa melibatkan kawasan lain, berbeza dengan kaedah lama yang lebih berisiko. Kebanyakan gangguan berpunca daripada pokok atau haiwan, bukan masalah bekalan, kerana Labuan sebenarnya mampu menjana 150 megawatt sebulan tetapi hanya menggunakan sekitar 78 megawatt. Bakinya dijual kepada Sabah, menjadikan Labuan antara pembekal utama elektrik ke pedalaman Sabah.

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
3.	Keperluan sistem infrastruktur yang berdaya tahan terhadap iklim	Peserta FGD menjelaskan bahawa kawasan jalan simen yang digunakan untuk turun naik kapal sering tertimbus oleh pasir akibat ombak, terutama ketika musim tengkujuh. Keadaan ini menyebabkan kesukaran keluar masuk, baik ketika turun mahupun ketika balik. Apabila jalan atau laluan tersebut tertimbus, komuniti terpaksa menggali semula (membersihkan pasir) dengan kos sekitar RM300 setiap kali. Namun, masalah berulang kerana ombak akan kembali menimbus pasir pada keesokan harinya. Situasi ini menimbulkan beban kewangan dan kerja berulang tanpa penyelesaian jangka panjang. Peserta juga menyebut tentang kawasan lagun atau “tanjung tinjau” yang telah beberapa kali dibaik pulih oleh pihak berwajib (LKIA). Namun, kawasan itu sukar dipulihkan kerana setiap kali hujan turun, struktur kayu akan ditumbuhi rumput dan menjadi rosak.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Tanjung Aru dikenal pasti sebagai kawasan red zone (hakisan) di bawah Jabatan Pengairan dan Saliran (JPS). Walau bagaimanapun, keutamaan peruntukan biasanya diberikan kepada kawasan berpenduduk seperti Sungai Pagar dan Sungai Meri. Oleh kerana Tanjung Aru lebih kepada kawasan rekreasi, bukan penempatan, maka ia kurang mendapat peruntukan. Beliau mencadangkan supaya permohonan tambahan peruntukan dibuat atau kawasan ini turut diutamakan memandangkan kepentingannya sebagai kawasan rekreasi.
4.	Pengawasan sempadan perairan dan penguatkuasaan tidak seimbang	Peserta menjelaskan bahawa nelayan dari Sabah bebas memasuki perairan Labuan tanpa dihalau, malah ada yang menggunakan kaedah merosakkan seperti mengebom ikan, yang mengakibatkan hasil tangkapan nelayan Labuan terjejas. Sebaliknya, nelayan Labuan sering dihalau apabila memasuki	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat promosi mengenai sistem keselamatan laut sudah ada, namun kefahaman dalam kalangan nelayan dan pihak yang terlibat masih kurang. Oleh itu, dicadangkan agar lebih banyak kursus, taklimat, dan

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
	antara nelayan Labuan dan Sabah	kawasan berdekatan Sabah, walaupun kedua-duanya berada dalam negara yang sama (Malaysia). Peserta turut menjelaskan perbezaan sistem lesen (LMF di Labuan dan MK di Sabah) yang menimbulkan kekeliruan, serta kelemahan penguatkuasaan maritim yang bersikap berat sebelah. Keadaan ini menimbulkan rasa ketidakadilan, menjejaskan sumber pendapatan nelayan Labuan, dan menunjukkan keperluan kepada penyelarasan yang lebih baik antara agensi maritim Sabah dan Labuan.	laporan diberikan serta usaha promosi digandakan bagi meningkatkan kesedaran keselamatan.
5.	Keterbatasan kawasan tangkapan ikan untuk nelayan Labuan	Nelayan menjelaskan cabaran yang dihadapi oleh nelayan tempatan berkaitan sekatan kawasan penangkapan ikan dan pencerobohan oleh kapal tunda besar. Nelayan hanya dibenarkan menangkap ikan dalam lingkungan tiga batu nautika dari pantai, dan sekiranya mereka melangkaui had tersebut, mereka berisiko ditangkap oleh pihak maritim. Pada masa yang sama, kapal tunda besar sering mencerooboh masuk ke kawasan tangkapan nelayan kecil, terutamanya pada waktu malam, menyebabkan sumber ikan semakin berkurangan walaupun belum sampai ke jarak laut yang dibenarkan. Situasi ini menimbulkan rasa tidak puas hati dalam kalangan nelayan kerana mereka terpaksa berhadapan dengan persaingan tidak adil serta kesukaran mendapatkan hasil	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat promosi tentang sistem keselamatan laut sudah ada, namun kefahaman dalam kalangan nelayan dan pihak yang terlibat masih kurang. Oleh itu, dicadangkan agar lebih banyak kursus, taklimat, dan laporan diberikan serta usaha promosi digandakan bagi meningkatkan kesedaran keselamatan.

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		tangkapan yang mencukupi untuk menyara kehidupan.	
6.	Ketidaksesuaian kawasan laut untuk aktiviti penternakan ikan	Hal ini menggambarkan keterbatasan sumber pendapatan alternatif komuniti pesisir kerana faktor cuaca dan tidak ketidakstabilan ekosistem laut. .	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat cadangan supaya nelayan yang tidak turun ke laut dapat menjana pendapatan alternatif dengan membawa pelancong ke pulau-pulau. Namun, polisi sedia ada tidak membenarkan kerana lesen nelayan berbeza dengan lesen pelancongan. Sekiranya polisi ini dapat dilonggarkan atau diselaraskan, nelayan berpeluang menambah pendapatan melalui sektor pelancongan.
7.	Hakisan pantai	Peserta menyatakan bahawa di bahagian tanjung tertentu, keadaan hakisan semakin ketara dari tahun ke tahun sehingga menyebabkan runtuh tanah. Kawasan tanjung ini dikenal pasti sebagai lokasi yang paling teruk terjejas, dan situasi ini memberi ancaman kepada keselamatan penduduk serta menjejaskan ekosistem pesisir.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Tanjung Aru dikenal pasti sebagai kawasan red zone (hakisan) di bawah Jabatan Pengairan dan Saliran (JPS). Walau bagaimanapun, keutamaan peruntukan biasanya diberikan kepada kawasan berpenduduk seperti Sungai Pagar dan Sungai Meri. Oleh kerana Tanjung Aru lebih kepada kawasan rekreasi, bukan penempatan, maka ia kurang mendapat peruntukan. Beliau mencadangkan supaya permohonan tambahan peruntukan dibuat atau kawasan ini turut diutamakan memandangkan kepentingannya sebagai kawasan rekreasi.
8.	Sistem dan proses tadbir urus yang kurang jelas dan responsif	Nelayan yang tidak mempunyai lesen tidak layak menerima bantuan. Ia menyebabkan mereka yang benar-benar memerlukan terus terpinggir.	Jabatan Kebajikan: Wakil daripada Jabatan Kebajikan menyatakan bahawa dalam tempoh hampir 5 tahun berkhidmat di Labuan, beliau mendapati konsep bantuan dan latihan di Labuan amat baik berbanding di beberapa tempat lain.

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		Kedua, peserta menjelaskan keperluan untuk menganjurkan kursus pemantapan untuk belia nelayan, agar mereka mempunyai peluang membina kemahiran, meningkatkan kapasiti, dan tidak terjerumus dalam aktiviti negatif.	Bantuan ini merangkumi golongan warga emas, orang kurang upaya (OKU), ibu tunggal, dan lain-lain kumpulan sasar. Beliau meragui kenyataan bahawa terdapat kekurangan dalam aspek ini kerana berdasarkan pengalamannya, di Labuan banyak agensi telah menyediakan pelbagai bentuk bantuan dan geran. Contohnya, MAWIB, Jabatan Sosio Ekonomi, dan JKM sendiri yang bukan sahaja menawarkan geran, tetapi juga program latihan pembangunan serta pemberian modal kepada penerima.
9.	Keterbatasan akses bantuan golongan nelayan	Nelayan yang tidak mempunyai lesen tidak layak menerima bantuan. Ia menyebabkan mereka yang benar-benar memerlukan terus terpinggir. Kedua, peserta menekankan keperluan untuk menganjurkan kursus pemantapan untuk belia nelayan, agar mereka mempunyai peluang membina kemahiran, meningkatkan kapasiti, dan tidak terjerumus ke arah aktiviti negatif seperti penyalahgunaan dadah.	Jabatan Laut Malaysia: Pegawai dari Jabatan Laut Malaysia menjelaskan bahawa bot nelayan dilesenkan khas untuk aktiviti menangkap ikan, hanya membawa kru dan peralatan berkaitan. Jika ingin digunakan untuk membawa pelancong, bot perlu memenuhi peraturan keselamatan tambahan seperti pelampung, jaket keselamatan, insurans, serta lesen khas. Perubahan ini melibatkan kos tinggi, sedangkan nelayan berdepan kekangan kewangan dan faktor bermusim seperti tengkujuh. Walaupun ada cadangan penyelesaian daripada jabatan, isu kos kekal sebagai halangan utama.

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
10.	Pendapatan nelayan yang tidak menentu	Pendapatan nelayan kecil bergantung kepada keadaan musim dan keadaan cuaca. Peserta FGD menjelaskan bahawa purata pendapatan hanya sekitar RM30 sehari itu pun jika mereka dapat pergi ke laut. Jika cuaca tidak menentu atau laut bergelora, mereka langsung tidak memperoleh pendapatan.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat cadangan supaya nelayan yang tidak turun ke laut dapat menjana pendapatan alternatif dengan membawa pelancong ke pulau-pulau. Namun, polisi sedia ada tidak membenarkan kerana lesen nelayan berbeza dengan lesen pelancongan. Sekiranya polisi ini dapat dilonggarkan atau diselaraskan, nelayan berpeluang menambah pendapatan melalui sektor pelancongan.

Jadual 5. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 2

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 2: Dialog Bersama Komuniti Kampung Sungai Bedaun Tarikh: 26 Februari 2025 Bilangan peserta: 14 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam tiga kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan (FAMA) 2. Jabatan Sosio Ekonomi 3. Jabatan Air 4. Kementerian Perdagangan Dalam Negeri
1.	Persaingan harga tidak seimbang	Peserta menjelaskan masalah persaingan harga hasil pertanian antara pekebun kecil di Labuan dengan pengusaha dari Sabah. Peserta FGD menyatakan bahawa pasaran di Labuan kini "dikuasai" oleh pihak luar, khususnya kumpulan yang bertindak seperti broker. Mereka membawa masuk hasil pertanian dalam jumlah besar dari Sabah, menyebabkan harga di Labuan jatuh mendadak. Contohnya, limau kasturi dari Sabah boleh dijual serendah RM0.50 sekilo, sedangkan pekebun kecil Labuan hanya mampu menjual pada harga RM4 sekilo kerana skala tanaman mereka kecil (sekitar 500 pokok sahaja berbanding ladang beribu pokok di Sabah). • Keadaan ini menyebabkan hasil pekebun tempatan sukar bersaing. Kesan ini mematahkan semangat mereka untuk terus menanam. Selanjutnya menjejaskan kelangsungan pertanian di Labuan.	Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan (FAMA): Bekalan makanan di Labuan sangat bergantung kepada import dari luar, khususnya Sabah (90–95%), manakala hasil tempatan hanya sekitar 5%. Faktor cuaca, kos pengeluaran yang tinggi, serta kos pengangkutan dari Sabah ke Labuan menyebabkan harga makanan di Labuan lebih mahal berbanding tempat lain. Walaupun ada usaha menanam sayuran berdaun di Labuan (kerana jenis ini cepat rosak jika diimport), harga produk tempatan tetap sukar bersaing dengan harga produk luar. Isu lain ialah sebahagian pengusaha hanya menjual mengikut harga pasaran runcit tanpa menurunkan harga. Sebagai langkah penyelesaian, FAMA mencadangkan penjenamaan khas melalui pembungkusan produk "Keluaran Labuan" agar dapat membezakan produk tempatan dengan produk luar serta menjamin kualiti, di samping meningkatkan

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
			keyakinan pengguna terhadap hasil pertanian Labuan.
2.	Keterbatasan akses kepada kemudahan dan perkhidmatan kesihatan	Peserta FGD menyebut kes seorang pesakit yang koma selama empat hari di hospital; nyawanya mungkin boleh diselamatkan sekiranya terdapat jalan darat atau akses cepat ke fasiliti kesihatan dengan pakar. Namun, pesakit hanya boleh dibawa keluar menggunakan feri (yang mengambil masa lama) atau kapal terbang besar yang tidak mudah diakses, menyebabkan rawatan segera tidak dapat diberikan. Tambahan pula, kekurangan pakar di hospital Labuan memperburuk keadaan kerana pesakit terpaksa menunggu lama sehingga bantuan pakar dari luar tiba dan kadang kala pakar tersebut tidak sempat hadir.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Sebelum ini Labuan mempunyai hospital kerajaan dan hospital swasta. Namun, hospital swasta terpaksa ditutup kerana jumlah pesakit tidak mencukupi untuk menampung operasinya. Malah, kepakaran perubatan juga sukar dikekalkan kerana doktor pakar memerlukan jumlah pesakit yang mencukupi untuk mengekalkan kemahiran mereka. Oleh itu, mereka akhirnya perlu kembali bertugas di hospital besar di tempat lain yang mempunyai lebih ramai pesakit.
3.	Tiada sistem kemudahan asas dan perkhidmatan yang baik	Peserta FGD meluahkan kekecewaan terhadap masalah bekalan air di Labuan yang berlarutan sejak sekian lama sehingga dianggap “tidak perlu diceritakan lagi” kerana semua penduduk sudah maklum. Paip sering pecah di pelbagai lokasi setiap hari menyebabkan gangguan bekalan yang kerap, terutama di kawasan perumahan bertingkat di mana penghuni tingkat atas sering tidak mendapat air. Penduduk hanya menerima bekalan air sekitar	Jabatan Air: Wakil Jabatan Air memaklumkan bahawa kerja-kerja pembaikan besar telah siap sejak 5 haribulan lalu. Setakat ini, tiada lagi penutupan bekalan air kerana pam utama telah diganti dan paip besar sudah disediakan. Hanya baki kerja penukaran paip kecil di tiga kampung masih menunggu pelaksanaan setelah mendapat kelulusan projek di bawah RMK

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		seminggu dalam sebulan, manakala selebihnya terputus berhari-hari. Walaupun tangki air telah diagihkan oleh pihak Parlimen, perumahan bertingkat tidak mempunyai ruang sesuai untuk meletakkannya. Punca utama masalah dikenal pasti berpunca daripada sistem paip lama berusia lebih 30 tahun yang mudah pecah apabila tekanan air meningkat, dan proses pembaikan pula lambat, menyebabkan gangguan air berlaku hampir setiap bulan.	
		Peserta FGD menyatakan bahawa terdapat banyak jalan lama yang rosak dan tidak pernah dibaik pulih. Akibatnya, penduduk menghadapi kesukaran untuk keluar masuk kerana ada laluan yang “tidak tembus” (terputus atau tidak bersambung). Malah, ada jalan yang dilitupi akar hutan dan melalui kawasan rumah di pedalaman, menjadikannya lebih sukar digunakan.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
		Peserta FGD menjelaskan bahawa untuk mendapatkan bekalan elektrik, penduduk perlu menanggung kos tiang elektrik yang sangat mahal, iaitu sekitar RM1,200 bagi satu tiang. Jika satu rumah memerlukan sehingga lima tiang, kosnya menjadi beban yang sangat besar untuk penduduk, terutama mereka yang berpendapatan rendah	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		Terdapat keperluan pembinaan jambatan menghubungkan Labuan dengan tanah besar di Menumbok. Keperluan jambatan ini timbul kerana perkhidmatan feri yang ada sekarang tidak mencukupi, terutama dalam keadaan kecemasan atau ketika jumlah penumpang terlalu ramai. Ketiadaan doktor pakar di hospital Labuan menyebabkan pesakit sering perlu dirujuk ke Kota Kinabalu, tetapi proses ini terganggu oleh kekangan pengangkutan laut yang mengambil masa antara satu setengah hingga dua jam. Oleh itu, jambatan dianggap penting bukan sahaja untuk kecemasan perubatan, tetapi juga bagi mobiliti, ekonomi, dan kesejahteraan penduduk.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
4.	Penyalahgunaan alkohol	Terdapat penyalahgunaan alkohol dan aktiviti tidak sihat di kawasan perumahan padat seperti di Taman Mutiara. Menurut peserta, jumlah penduduk yang ramai, khususnya golongan bujang, mendorong berlakunya aktiviti seperti minum minuman keras. Penggunaan berlebihan didorong oleh faktor harga yang murah. Kesannya, risiko gejala sosial seperti mabuk dan masalah keselamatan komuniti telah meningkat.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
5.	Kekurangan sokongan dalam pelaksanaan Tamu	Wujudnya inisiatif komuniti melalui penganjuran tamu budaya sebulan sekali, yang berpotensi memperkukuh ekonomi tempatan dan memelihara warisan budaya. Namun, pelaksanaannya menghadapi cabaran dalaman seperti isu dengan	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		Jawatankuasa Pembangunan dan Keselamatan Kampung (JPKK) serta halangan berkaitan merentas kawasan	
6.	Pertembungan kegiatan ekonomi masyarakat dengan kehidupan alam	Terdapat gangguan hidupan liar seperti monyet yang mencuri hasil tanaman penduduk. Peserta menggambarkan keadaan ini secara sinis dengan menyatakan seolah-olah monyet lebih “bijak” kerana mereka mengambil sayur yang ditanam sehingga penduduk tidak sempat menjual hasil tersebut. Keadaan ini menjadikan penduduk seperti “pekerja kepada monyet”, iaitu berusaha menanam tetapi hasilnya habis dimakan haiwan liar. Masalah monyet masuk ke kebun penduduk berpunca daripada kehilangan habitat asalnya. Peserta menyatakan bahawa dahulu monyet mempunyai hutan dan sumber makanan (buah-buahan) sendiri, tetapi apabila kawasan hutan dibuka untuk pembangunan dan perumahan, monyet terpaksa mencari makanan di kebun-kebun penduduk.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Peranan Jabatan PERHILITAN dalam menangani isu hidupan liar, khususnya buaya, anjing, dan monyet di kawasan Labuan perlu difahami oleh penduduk. PERHILITAN bukan berfungsi untuk membunuh haiwan tersebut, sebaliknya hanya menghalau atau memindahkan buaya agar tidak mengancam keselamatan orang ramai. Walaupun tiada kes serangan dilaporkan, ketakutan masyarakat terhadap buaya tetap wujud, dan itu menjadi cabaran untuk ditangani Perbandaran Perbadanan Labuan: Jabatan PERHILITAN hanya menangkap dan memindahkan monyet yang menimbulkan masalah, bukannya membunuhnya. Haiwan tersebut tidak dipindahkan di dalam kawasan Labuan, sebaliknya dihantar ke Sabah.
7.	Pengangguran belia tempatan	Terdapat masalah pengangguran belia tempatan di Labuan, khususnya mereka yang berkelulusan kemahiran (contoh: ILP, oil & gas) tetapi masih gagal mendapat pekerjaan walaupun memenuhi syarat akademik. Keadaan ini menyebabkan ramai belia	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		berhijrah ke luar Labuan untuk mencari peluang kerja atau terpaksa bekerja di sektor tidak formal.	
8.	Kekurangan dan kawalan bekalan barang keperluan asas	Peserta menjelaskan isu kawalan dan kekurangan bekalan barang keperluan asas seperti minyak masak dan gula di Labuan. Walaupun terdapat subsidi, pembelian dihadkan kepada kuantiti tertentu (contohnya satu orang hanya boleh beli satu), dan apabila stok subsidi tiada, harga di pasaran menjadi sangat mahal. Keadaan ini memaksa penduduk untuk membeli dari Sabah sebagai alternatif.	Kementerian Perdagangan Dalam Negeri: Pegawai KPDN menerangkan bahawa isu utama yang dibangkitkan berkaitan Jualan Rahmah Madani adalah melibatkan penjaja kecil. KPDN sememangnya menyediakan pelbagai inisiatif untuk pengguna akhir, namun penjaja mengadu bahawa had pembelian yang ditetapkan (contohnya satu kotak telur atau dua botol minyak) tidak mencukupi untuk keperluan perniagaan mereka. Walaupun KPDN tidak pernah melarang penjaja kecil membeli, had kuantiti ini menjadi kekangan. Bagi mengatasi masalah tersebut, ada penjaja yang membeli secara berulang atau pergi ke beberapa pasar raya berbeza untuk mendapatkan bekalan lebih banyak. Hal ini menunjukkan bahawa masalah utama bukanlah larangan, tetapi jumlah kuantiti yang terhad dalam setiap pembelian.
9.	Kos sewaan premis yang tinggi	Terdapat cabaran kos sewaan premis perniagaan yang tinggi di Labuan, yang menyukarkan peniaga kecil untuk bertahan. Peserta FGD mencadangkan agar diwujudkan satu kawasan khas untuk peniaga kecil, bukan sekadar makanan tetapi juga perkhidmatan seperti	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		penghawa dingin, servis kereta, pencetakan dan lain-lain. Dengan adanya ruang sewaan pada kadar berpatutan, peniaga tempatan akan mendapat peluang lebih adil untuk berkembang tanpa terbeban dengan kos tinggi sehingga RM3,000 sebulan bagi ruang kecil.	
10.	Penyalahgunaan dadah	Terdapat kes penyalahgunaan dadah di Taman Mutiara khususnya penyalahgunaan syabu, walaupun terdapat usaha komuniti melalui SRS/KRT dan kerjasama dengan AADK.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
11.	Kekangan dana dan sokongan untuk pembangunan pertanian	Petani menghadapi masalah kekangan modal dan sokongan bagi mengusahakan tanah pertanian di Labuan. Walaupun ada tanah yang berpotensi untuk dibangunkan, kekurangan dana serta ketiadaan bantuan menjadikan usaha pertanian tidak dapat dilaksanakan secara optimum.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menambah bahawa selain agensi seperti Jabatan Kebajikan, FAMA, dan MAWIB, KEMAS juga turut terlibat dalam menyediakan bantuan serta latihan kemahiran kepada masyarakat di Labuan.
12.	Kekangan pemasaran produk tradisional	Pengusaha menghadapi kekangan pemasaran produk tradisional komuniti, khususnya kuih-kuih tradisional yang dihasilkan oleh penduduk kampung. Walaupun terdapat potensi produk tempatan, usaha ini tidak berkembang kerana pengusaha tidak mempunyai saluran pemasaran yang jelas atau bimbingan untuk menjual hasil mereka. Akibatnya, aktiviti ekonomi kecil ini menjadi kurang aktif dan tidak berdaya saing.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat usaha promosi produk tempatan Labuan turut dilakukan melalui rombongan pelabur atau agensi kerajaan yang biasanya mengakhiri lawatan mereka dengan kunjungan ke UTC. Di pusat itu, pelbagai produk tempatan seperti mutiara, keropok, dan belacan dipamerkan dan dijual, sekali gus menjadi salah satu platform utama memperkenalkan hasil-hasil tempatan kepada pengunjung luar.

Jadual 6. Perincian Hasil Dapatkan Isu-isu FGD 3

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 3: Dialog Bersama Persatuan kraftangan dan Wanita Ibu Tunggal di Geofarm Bukit Kuda Tarikh: 27 Februari 2025 Bilangan peserta: 11 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam satu kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi
1.	Cabaran pemasaran dan kos pengeluaran produk kraf manik	Peserta menyuarakan kesukaran usahawan tempatan di Labuan, khususnya golongan suri rumah, balu dan ibu tunggal, dalam memasarkan produk kraf manik mereka. Pasaran di Labuan kecil dan terhad, manakala permintaan lebih tinggi datang dari luar kawasan, namun kos untuk memasarkan produk ke luar terlalu besar. Selain itu, kos bahan mentah seperti manik berkualiti juga mahal — satu pek seberat 450 gram boleh mencecah RM120 bagi satu warna, sedangkan satu produk seperti lanyard memerlukan beberapa warna. Keadaan ini menyebabkan pengeluaran dan pemasaran produk menjadi beban kewangan utama kepada pengusaha kecil tempatan.	Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat usaha promosi produk tempatan Labuan turut dilakukan melalui rombongan pelabur atau agensi kerajaan yang biasanya mengakhiri lawatan mereka dengan kunjungan ke UTC. Di pusat itu, pelbagai produk tempatan seperti mutiara, keropok, dan belacan dipamerkan dan dijual, sekali gus menjadi salah satu platform utama memperkenalkan hasil-hasil tempatan kepada pengunjung luar.
2.	Ketiadaan tempat khusus untuk memasarkan produk komuniti	Peserta menyuarakan bahawa komuniti pengusaha tempatan sebenarnya berkeupayaan menghasilkan produk dalam jumlah besar, termasuk tempahan sehingga 200–300 unit. Namun, masalah utama yang dihadapi ialah ketiadaan tempat tetap untuk memasarkan dan menjual produk mereka. Walaupun kemampuan pengeluaran tidak menjadi	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		halangan, kekangan utama terletak pada aspek pemasaran, iaitu tiadanya ruang atau pusat jualan khusus yang boleh membantu komuniti ini menjana pendapatan secara berterusan.	
3.	Ketiadaan kemudahan pemprosesan sisa	Peserta menyuarakan masalah pengurusan sisa di kawasan tepi laut Labuan, di mana walaupun komuniti aktif menjalankan gotong-royong membersihkan sampah setiap bulan, masalah berulang kerana tiada kemudahan untuk memproses sisa, khususnya plastik. Semua sisa perlu dihantar ke Kota Kinabalu untuk diproses, menyebabkan kos dan logistik menjadi beban. Situasi ini menunjukkan keperluan mendesak untuk mewujudkan kemudahan pemprosesan sisa di Labuan bagi mengatasi isu pencemaran pantai secara mampan.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
4.	Hakisan pantai yang semakin menekan	Peserta menyuarakan kebimbangan peserta terhadap masalah hakisan pantai yang semakin teruk di Labuan, di mana setiap tahun kawasan pulau dikatakan semakin mengecil sehingga lebih 10 kaki terhakis. Keadaan ini menunjukkan berlakunya kemerosotan serius terhadap garis pantai yang boleh menjejaskan keselamatan, ekosistem pesisir, serta penempatan penduduk jika tidak ditangani dengan segera melalui langkah mitigasi dan perlindungan pantai yang berkesan.	Pengaruh Jabatan Sosio Ekonomi: Tanjung Aru dikenal pasti sebagai kawasan red zone (hakisan) di bawah Jabatan Pengairan dan Saliran (JPS). Walau bagaimanapun, keutamaan peruntukan biasanya diberikan kepada kawasan berpenduduk seperti Sungai Pagar dan Sungai Meri. Oleh kerana Tanjung Aru lebih kepada kawasan rekreasi, bukan penempatan, maka ia kurang mendapat peruntukan. Beliau mencadangkan supaya permohonan tambahan peruntukan dibuat atau kawasan ini turut

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
			diutamakan memandangkan kepentingannya sebagai kawasan rekreasi.

Jadual 7. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 4

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 4: Dialog Bersama Persatuan Penjaja dan NGO Tarikh: 27 Februari 2025 Bilangan peserta: 19 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam tiga kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi Labuan
1.	Cabaran proses permohonan dana yang rumit	Proses permohonan dana bagi persatuan di Labuan dianggap terlalu rumit dan membebankan, terutama bagi golongan atau persatuan yang kurang mahir dalam teknologi maklumat (IT). Prosedur yang terlalu banyak menyukarkan mereka untuk memohon bantuan kewangan. Selain itu, peserta turut menyatakan bahawa persatuan seperti ASWILA juga memerlukan bajet tambahan untuk keperluan asas seperti pakaian dan peralatan bagi melaksanakan aktiviti mereka.	Jabatan Sosio Ekonomi Labuan: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menambah bahawa selain agensi seperti Jabatan Kebajikan, FAMA, dan MAWIB, KEMAS juga turut terlibat dalam menyediakan bantuan serta latihan kemahiran kepada masyarakat di Labuan.
2.	Kadar sewa tinggi menyukarkan akses ruang di Labuan	Para peniaga menyuarakan kesukaran mendapatkan tempat atau premis di Labuan kerana kadar sewa yang terlalu tinggi. Peserta menyatakan bahawa kos sewa di Labuan jauh melebihi jangkaan, menyebabkan komuniti atau usahawan kecil sukar untuk menyewa tempat bagi menjalankan aktiviti atau perniagaan mereka.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
3.	Bayaran persembahan seni yang tidak setimpal dengan kos dan usaha	Wakil persatuan menyuarakan isu pembayaran tidak setimpal kepada kumpulan persembahan kebudayaan di Labuan. Peserta menyatakan bahawa selepas mereka menghantar sebut harga (quotation), pihak penganjur sering meminta supaya harga diturunkan, termasuk oleh agensi	<i>Tiada Maklum Balas</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		kerajaan. Permintaan ini dianggap tidak berbaloi kerana mereka perlu menanggung pelbagai kos seperti pakaian, peralatan, pengangkutan, serta persiapan penari yang memerlukan pertukaran pakaian beberapa kali. Keadaan ini menimbulkan rasa tidak puas hati kerana bayaran yang ditawarkan tidak mencerminkan usaha dan kos sebenar yang dikeluarkan oleh kumpulan persembahan tempatan.	
4.	Kurang pengiktirafan terhadap bakat seni tempatan di Labuan	Peserta menyatakan rasa tidak puas hati terhadap kurangnya pengiktirafan kepada bakat tempatan di Labuan. Peserta menyatakan bahawa dalam penganjuran sesuatu acara, pihak penganjur lebih cenderung mengambil pemuzik atau penghibur dari luar berbanding memberi peluang kepada artis tempatan. Mereka berpendapat sepatutnya bakat tempatan seperti penyanyi dan penari Labuan turut diketengahkan bagi menunjukkan identiti serta kemampuan komuniti seni tempatan.	<i>Tiada Maklum Balas</i>
5.	Keperluan infrastruktur dan perkhidmatan awam	Peserta menjelaskan bahawa kemudahan awam seperti balai raya sebenarnya boleh digunakan, tetapi penggunaannya bergantung pada kebenaran daripada ketua kampung. Kadang-kadang permohonan tidak diluluskan walaupun kemudahan itu sepatutnya dikongsi bersama. Peserta juga menekankan bahawa kemudahan awam perlu digunakan dengan penuh	Jabatan Sosio Ekonomi Labuan: Transkrip ini menjelaskan tentang isu penggunaan fasiliti sekolah dan kawasan awam yang terikat dengan bidang kuasa serta peraturan tertentu. Wakil agensi menerangkan bahawa sekolah berada di bawah kuasa Jabatan Pendidikan, justeru sebarang penggunaan fasiliti, khususnya selepas waktu rasmi, tidak boleh diputuskan sesuka hati tanpa kebenaran pihak

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		tanggungjawab dan dijaga dengan baik oleh komuniti.	berwajib. Hal ini menunjukkan agensi lain tidak mempunyai kuasa untuk campur tangan dalam hal ehwal pendidikan. Sebagai perbandingan, wakil tersebut turut berkongsi pengalaman di Laman Victoria, Labuan, di mana aktiviti busking pernah dijalankan tetapi akhirnya dihentikan selepas mendapat aduan daripada penduduk setempat mengenai gangguan bunyi bising.
		Peserta menyuarakan masalah kemudahan dan penyelenggaraan yang lemah di bangunan UTC Labuan. Peserta mengadu bahawa kemudahan seperti pendingin hawa dan lif sering rosak dan hanya dibaiki apabila ada aduan, bukan melalui penyelenggaraan berkala. Keadaan ini menyebabkan pengunjung enggan naik ke tingkat atas kerana suasana panas dan tidak selesa, sekali gus menjejaskan pendapatan para peniaga di situ. Mereka menegaskan bahawa masalah seperti ini perlu segera ditangani demi keselesaan pengunjung dan kelangsungan perniagaan di UTC.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
		Peserta menyuarakan isu kekurangan kemudahan tong sampah di dalam bangunan, khususnya di tingkat satu. Peserta menyatakan bahawa semua tong sampah diletakkan di luar bangunan, menyebabkan pelanggan yang membawa anak kecil sukar membuang sisa makanan atau minuman. Walaupun pernah meminta supaya tong	Jabatan Sosio Ekonomi Labuan: Isu pengurusan sampah di Labuan sentiasa dipantau, dan terdapat kontraktor pembersihan yang dilantik. Namun, masalah sampah biasanya timbul apabila berlaku kekosongan kontraktor (tidak dilantik) atau kelewatan

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		sampah kecil disediakan di dalam bangunan, tindakan tersebut hanya sementara kerana tong akhirnya dipindahkan semula ke luar. Keadaan ini menimbulkan ketidakselesaian kepada peniaga dan pengunjung, serta menjejaskan kebersihan kawasan tersebut.	saluran peruntukan, menyebabkan kerja pembersihan terhenti buat sementara waktu.
6.	Kebimbangan terhadap kepupusan seni muzik tradisional	Peserta menyatakan bahawa sebenarnya terdapat ramai bakat pelapis, namun mereka tidak diketengahkan. Yang membimbangkan adalah seni tradisional kerana kurang diberi perhatian. Jika tiada usaha untuk memelihara dan mengembangkan seni muzik tradisional, ia berisiko hilang ditelan zaman.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
7.	Kekurangan aktiviti promosi dan tarikan pelancong di UTC Labuan	Peserta menjelaskan bahawa sebagai wakil UTC, mereka ingin fokus pada pusat itu sendiri, bukan lokasi lain. Namun, UTC kurang mendapat perhatian pengunjung luar, sehingga pedagang di situ terjejas. Walaupun UTC dikatakan sebagai pusat pelancongan, ia tidak popular kerana beberapa masalah seperti promosi yang kurang. Contohnya, terdapat banyak kedai menjual mutiara, keropok, dan medan selera di UTC, tetapi ramai orang tidak tahu tentang kemudahan ini kerana promosi kurang berkesan. Ada usaha memaparkan aktiviti UTC di TV, tetapi masih belum mencukupi untuk menarik pelancong.	Pengaruh Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat usaha promosi produk tempatan Labuan turut dilakukan melalui rombongan pelabur atau agensi kerajaan yang biasanya mengakhiri lawatan mereka dengan kunjungan ke UTC. Di pusat itu, pelbagai produk tempatan seperti mutiara, keropok, dan belacan dipamerkan dan dijual, sekali gus menjadi salah satu platform utama memperkenalkan hasil-hasil tempatan kepada pengunjung luar.

Jadual 8. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 5

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 5: Dialog Bersama Jabatan Laut Malaysia Wilayah Persekutuan Labuan Tarikh: 27 Mei 2025 Bilangan peserta: 4 Orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam satu kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Laut Labuan 2. Jabatan Sosio Ekonomi Labuan
1.	Kesesakan feri dan bot pada musim perayaan dan cuti sekolah	Peserta menyuarakan keadaan situasi perkhidmatan feri dan bot penumpang antara Menumbok dan Labuan. Terdapat enam feri beroperasi setiap hari dengan kira-kira sepuluh perjalanan, manakala 15 bot pengangkutan turut disediakan di bawah seliaan Jabatan Laut. Namun, jumlah penumpang meningkat mendadak hanya pada musim tertentu seperti cuti sekolah, perayaan Kaamatan dan Gawai, serta cuti hujung tahun, menyebabkan kesesakan dan rungutan daripada pengguna. Isu utama yang timbul ialah senarai menunggu (waiting list) , di mana ramai penumpang yang sudah mempunyai tiket tetap ingin menaiki feri lebih awal daripada jadual asal, sekali gus menimbulkan kesesakan dan persepsi kekurangan tempat duduk.	Jabatan Laut Labuan: Pegawai menerangkan isu berkaitan kuota tiket feri di Labuan. Tiket boleh dibeli secara dalam talian atau di kaunter, tetapi pihak operator menghadkan jumlah tiket untuk kenderaan, khususnya lori, bagi memastikan bekalan bahan mentah tidak terjejas. Kuota lori perlu dikekalkan kerana jika dikurangkan, bekalan keperluan asas tidak dapat masuk dan harga barangan akan meningkat. Akibatnya, kuota kereta persendirian menjadi terhad dan ramai pengguna terpaksa masuk melalui laluan “standby” selepas tiket habis dijual. Masalah bertambah apabila ada pemilik tiket sah keluar lebih awal daripada jadual asal lalu masuk ke laluan standby, sekali gus menambah kesesakan. Tambahan pula, bilangan feri tidak boleh ditingkatkan kerana hanya terdapat satu ramp di Menumbok yang menghadkan kelancaran operasi.
2.	Isu pengurusan kuota tiket feri	Terdapat isu sistem tiket feri secara dalam talian. Walaupun tiket boleh dibeli secara dalam talian, kuotanya tidak dibuka sepenuhnya kerana	Jabatan Laut Labuan: Pegawai menerangkan isu berkaitan kuota tiket feri di Labuan. Tiket boleh dibeli secara dalam talian atau di

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		sebahagian tempat perlu dikhaskan untuk lori (kenderaan barangan) bagi memastikan kelancaran pergerakan logistik dan bekalan ke Labuan. Hanya kira-kira 60% tiket dibuka untuk jualan dalam talian, manakala baki bergantung pada kekosongan. Situasi ini turut menyumbang kepada masalah senarai menunggu. Selain itu, terdapat sikap sesetengah penumpang yang menganggap "waiting list" seperti satu kebiasaan atau cabaran, walaupun mereka sudah memiliki tiket pada masa lain, mereka tetap mahu menukar kepada masa perjalanan yang lebih sesuai untuk mereka.	kaunter, tetapi pihak operator menghadkan jumlah tiket untuk kenderaan, khususnya lori, bagi memastikan bekalan bahan mentah tidak terjejas. Kuota lori perlu dikekalkan kerana jika dikurangkan, bekalan keperluan asas tidak dapat masuk dan harga barangan akan meningkat. Akibatnya, kuota kereta persendirian menjadi terhad dan ramai pengguna terpaksa masuk melalui laluan "standby" selepas tiket habis dijual. Masalah bertambah apabila ada pemilik tiket sah keluar lebih awal daripada jadual asal lalu masuk ke laluan standby, sekali gus menambah kesesakan. Tambahan pula, bilangan feri tidak boleh ditingkatkan kerana hanya terdapat satu <i>ramp</i> di Menumbok yang menghadkan kelancaran operasi.
3.	Kesan dasar kawalan COVID-19 terhadap aktiviti kapal dan ekonomi Labuan	Peserta menyuarakan bahawa semasa pandemik COVID-19, keputusan untuk mewajibkan kapal yang berlabuh di Labuan menjalani proses kuarantin produk dibuat bagi melindungi penduduk tempatan memandangkan jumlah penduduk yang kecil dan risiko kematian yang tinggi. Namun, langkah ini menyebabkan banyak kapal mengelak singgah di Labuan (bypass) kerana prosedur yang ketat dan kos operasi yang tinggi berbanding keuntungan yang diperolehi. Akibatnya, aktiviti perdagangan dan ekonomi maritim di Labuan turut terjejas.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menjelaskan bahawa sejak awal, Labuan direka bentuk sebagai pusat industri minyak dan gas serta aktiviti luar pesisir, manakala Langkawi pula dibangunkan khusus untuk pelancongan. Masyarakat Labuan sudah lama memahami konsep itu, dengan pelancongan hanya sebagai sektor sokongan. Namun, apabila industri minyak terganggu, potensi pelancongan mula diberi perhatian kerana infrastruktur semakin mudah diakses dan mampu menarik pelawat. Kini, Labuan sedang bekerjasama

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
			dengan UMS untuk menyediakan blueprint pelancongan. Namun, terdapat kekeliruan hala tuju kerana banyak sektor ingin diketengahkan serentak seperti minyak dan gas, perbankan luar pesisir, pelancongan, dan pendidikan menyebabkan tanpa fokus yang jelas, tidak seperti Langkawi yang benar-benar menumpukan kepada pelancongan.

Jadual 9. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 6

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 6: Dialog Bersama Perbadanan Labuan Tarikh: 28 Februari 2025 Bilangan peserta: 3 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam satu kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi 2. Jabatan Pelancongan, Kebudayaan dan Kesenian Perbadanan Labuan
1.	Keterbatasan kuasa dan bidang tadbir pihak berkuasa tempatan	Pihak Berkuasa Labuan (PL) hanya berperanan seperti pihak berkuasa tempatan (PBT) dan tidak mempunyai kuasa penuh seperti majlis bandaraya atau kerajaan negeri. Segala urusan dan keputusan di Labuan perlu mematuhi dasar serta polisi pelbagai kementerian persekutuan seperti Kastam, Imigresen, dan Kementerian Kewangan. Oleh itu, PL berfungsi lebih kepada penyelarasan antara jabatan, bukan sebagai badan yang mempunyai autoriti untuk membuat keputusan pembangunan sendiri. Kuasa utama masih tertumpu di Putrajaya, menyebabkan PL terhad dalam melaksanakan program atau menentukan hala tuju pembangunan tempatan walaupun menjadi agensi utama di Labuan.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menjelaskan bahawa Perbadanan Labuan (PL) beroperasi dengan keterbatasan kerana Labuan tidak mempunyai kabinet negeri. Menteri Wilayah hanya membawa isu Labuan ke mesyuarat kabinet, manakala agensi-agensi seperti Jabatan Air atau Jabatan Laut tetap melapor ke ibu pejabat masing-masing. Peranan PL lebih kepada menyelaras melalui jawatankuasa, contohnya semasa insiden tumpahan minyak di Kian Sam, tetapi bukan berfungsi sebagai pejabat ketua menteri.
2.	Keterbatasan sistem pengangkutan	Sistem pengangkutan di Labuan hanya bergantung kepada dua laluan utama iaitu udara dan laut, kerana Labuan masih belum mempunyai jambatan penghubung ke tanah besar. Keadaan ini menunjukkan keterbatasan akses fizikal yang boleh menjejaskan pergerakan penduduk, logistik, serta pembangunan ekonomi tempatan.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
3.	Harga barangan tinggi di Labuan walaupun berstatus bebas cukai	Pegawai menyatakan bahawa meskipun semua barangan di Labuan berstatus bebas cukai (duty free), harga tetap lebih mahal berbanding kawasan lain kerana kos logistik dan proses import yang rumit. Disebabkan pasaran Labuan kecil dan permintaan rendah, pembekal perlu menampung kos penghantaran tambahan. Selain itu, banyak barangan tidak dihantar terus ke Labuan, sebaliknya melalui pelabuhan seperti Klang atau Sepanggar, menyebabkan barangan dikenakan cukai dua kali (double tax) dan menambah harga jualan, sekali gus mengurangkan kelebihan status bebas cukai tersebut.	Jabatan Pelancongan, Kebudayaan dan Kesenian Perbadanan Labuan: Walaupun semua barangan yang dijual di Labuan dikategorikan sebagai bebas cukai, harga barangan masih dilihat lebih tinggi berbanding kawasan lain. Situasi ini berlaku disebabkan oleh faktor kos logistik dan jumlah permintaan pasaran yang rendah di Labuan. Pembekal terpaksa menampung kos tambahan kerana jumlah barangan yang diimport adalah dalam kuantiti kecil. Selain itu, kebanyakan barangan tidak dihantar terus ke Labuan, sebaliknya transit terlebih dahulu di pelabuhan seperti Klang atau Sepanggar sebelum dibawa masuk. Keadaan ini menyebabkan barangan dikenakan dikenakan cukai dua kali (double tax) serta menambah kos penghantaran. Akibatnya, kelebihan status bebas cukai Labuan tidak dapat dimanfaatkan sepenuhnya oleh pengguna tempatan kerana peningkatan harga yang berpunca daripada faktor rangkaian bekalan dan pengangkutan.

Jadual 10. Perincian Hasil Dapatkan Isu-isu FGD 7

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 7: Dialog Bersama Komuniti Kampung Patau-Patau 1 Tarikh: 12 Mac 2025 Bilangan peserta: 13 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam satu kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Kementerian Perdagangan Dalam Negeri (KPDN) 2. Jabatan Sosio Ekonomi
1.	Cabaran kos sara hidup	Transkrip ini membincangkan kos sara hidup minimum bagi seorang individu di Labuan, yang dianggarkan sekitar RM3,001 sebulan. Perbincangan merujuk kepada faktor seperti saiz rumah (square foot) dan harga barang tempatan, yang dilaporkan kira-kira 30% lebih tinggi daripada harga di Kota Kinabalu (KK). Jika dibandingkan dengan Semenanjung Malaysia, kos barang di KK lebih murah, dan di Labuan ia meningkat lagi 30%, menjadikan kos sara hidup di Labuan hampir 90% lebih tinggi berbanding Semenanjung Malaysia. Selain itu, harga bahan mentah juga dilaporkan tinggi, menambah tekanan kepada kos harian penduduk.	Kementerian Perdagangan Dalam Negeri Labuan: Pegawai KPDN memaklumkan bahawa pada tahun 2024 satu Kajian Penstabilan Harga Barang telah dijalankan di Sabah dan Wilayah Persekutuan Labuan oleh Universiti Malaysia Sabah (UMS). Kajian ini memberi fokus kepada sembilan barangan utama seperti beras, ayam, telur, gula, daging, minyak masak, sayur, dan ikan. Hasil kajian menunjukkan harga barangan di Labuan jauh lebih tinggi berbanding Sabah, Sarawak, dan beberapa negeri di Semenanjung. Faktor utama kenaikan harga dikenal pasti ialah kos pengangkutan yang sangat tinggi, contohnya lori empat tan dari Kota Kinabalu ke Labuan memerlukan kos sekitar RM1,214 sehari termasuk tambang feri, deklarasi kastam, dermaga, diesel, dan upah pekerja. Berdasarkan dapatan tersebut, antara syor jangka panjang ialah pembinaan jambatan yang menghubungkan Labuan dan tanah besar, manakala untuk jangka pendek dan sederhana terdapat cadangan lain yang lebih praktikal. Secara

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
			keseluruhannya, KPDN mengakui bahawa harga barang di Labuan memang lebih mahal daripada kawasan lain.
2.	Kekangan penyelenggaraan dan infrastruktur jambatan	Peserta menyuarakan cabaran dalam kerja-kerja penyelenggaraan jambatan di Labuan yang disebabkan oleh kekangan peruntukan kewangan dan faktor teknikal pembinaan atas air. Proses pembaikan jambatan memerlukan penggunaan bahan binaan khas seperti dry concrete serta tenaga kerja manual (manpower) kerana jentera tidak dapat digunakan di kawasan tersebut. Keadaan ini menyebabkan kos penyelenggaraan meningkat dan kerja pembaikan mengambil masa yang lama, sekali gus menjejaskan kecekapan pelaksanaan projek infrastruktur tempatan. .	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
3.	Ketiadaan pengurusan sisa pepejal dan ketiadaan kemudahan kitar semula	Peserta menyuarakan cabaran dalam pengurusan sisa pepejal di Labuan, khususnya berkaitan ketiadaan loji insinerator dan kemudahan kitar semula (recycling plant). Disebabkan kekangan tersebut, sisa seperti plastik terpaksa ditanam atau dieksport ke luar, termasuk ke Indonesia dan Sarawak. Namun, kos eksport tinggi (sekitar RM100 bagi setiap tan), dan Jabatan Alam Sekitar tidak membenarkan pembinaan loji kitar semula di Labuan kerana tidak memenuhi radius operasi minimum 8 kilometer. Akibatnya, hanya bahan seperti besi buruk dan kaca dapat dikitar semula	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menerangkan bahawa isu pengurusan sampah di Labuan sentiasa dipantau, dan terdapat kontraktor pembersihan yang dilantik. Namun, masalah sampah biasanya timbul apabila berlaku kekosongan kontraktor (tidak dilantik) atau kelewatan saluran peruntukan, menyebabkan kerja pembersihan terhenti buat sementara waktu. Terdapat keperluan penambahan pekerja pembersih sampah di kawasan perairan, khususnya di sekitar

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		secara tempatan, manakala plastik menjadi masalah utama dalam pengurusan sisa.	pelabuhan Victoria. Beliau menyatakan bahawa sebuah perahu dengan satu pasukan pembersih tidak mencukupi, dan perlu ditambah menjadi dua atau tiga pasukan untuk menampung keperluan pembersihan kawasan tersebut.

Jadual 11. Perincian Hasil Dapatan Isu-isu FGD 8

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 8: Dialog Bersama Komuniti Kampung Kiansam Tarikh: 12 Mac 2025 Bilangan peserta: 10 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam 1 kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi
1.	Isu dokumentasi perkahwinan dan kesan terhadap pendaftaran kelahiran	Peserta menyuarakan masalah berkaitan kekurangan dokumen perkahwinan sah (kad atau sijil nikah) dalam kalangan penduduk yang berkahwin secara tradisional atau "kahwin kampung". Keadaan ini menyebabkan anak-anak yang dilahirkan menghadapi kesukaran mendapatkan surat beranak asal walaupun mereka sebenarnya warganegara Malaysia. Kekangan birokrasi dan prosedur yang ketat turut menyukarkan generasi seterusnya, menyebabkan masalah dokumentasi ini berulang dari satu generasi ke generasi berikutnya.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
2.	Kebimbangan penempatan dan pemeliharaan komuniti setempat	Penduduk menyuarakan kebimbangan penduduk terhadap ketidakpastian tempat tinggal mereka sekiranya diarahkan berpindah. Peserta menzahirkan kerisauan tentang kemungkinan perpecahan komuniti yang telah hidup bersama dalam satu kawasan dan berkongsi budaya serta ikatan sosial yang sama sejak beberapa generasi. Mereka bukan menolak perubahan, tetapi lebih mengutamakan kekekalan hidup dalam kelompok	<i>Tiada Maklum Balas.</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		yang sama demi menjaga keharmonian dan kesinambungan komuniti setempat.	
3.	Kos dan beban penggunaan elektrik	Peserta menyuarakan keluhan terhadap kadar bayaran elektrik yang dianggap tidak munasabah dan tidak telus. Peserta menjelaskan bahawa caj dikenakan secara tetap atau tidak sepadan dengan penggunaan sebenar, contohnya bayaran tetap dikenakan walaupun tiada peralatan digunakan seperti telefon atau kipas. Ini mencerminkan isu ketidakadilan dalam sistem caj elektrik di kawasan tersebut serta beban kewangan kepada penduduk berpendapatan rendah.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
4.	Kenaikan kos sara hidup dan harga barang	Peningkatan kos sara hidup di Labuan khususnya harga makanan dan barangan keperluan asas yang semakin mahal memberi kesan kepada penduduk. Peserta menekankan bahawa nilai wang semakin berkurang, di mana RM10 hanya cukup untuk membeli makanan ringan seperti roti kosong, manakala kos makan bersama keluarga boleh mencecah ratusan ringgit. Keadaan ini menunjukkan bahawa beban kewangan terhadap isi rumah semakin meningkat, terutama bagi golongan berpendapatan sederhana dan rendah di kawasan bandar.	Jabatan Sosio Ekonomi: Terdapat inisiatif untuk menurunkan harga barang di Labuan dengan memberikan subsidi tambang feri kepada lori pembawa barangan dari Sabah. Harapannya, subsidi itu dapat mengurangkan kos pengangkutan lalu menurunkan harga barang. Namun, walaupun subsidi yang diberi besar, harga barang tetap tidak turun dan kekal sama. Situasi ini menimbulkan persoalan sama ada peniaga yang mengambil kesempatan atau ada pihak lain yang terlibat. Akhirnya, subsidi tersebut dihentikan untuk lori dan dikekalkan hanya 50% bagi tambang penumpang sahaja.

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
5.	Kekangan aktiviti pertanian dan penternakan di kawasan penempatan	Peserta menyuarakan sekatan yang dikenakan terhadap penduduk di kawasan penempatan tertentu di Labuan, di mana mereka tidak dibenarkan melakukan aktiviti seperti menanam tanaman, menternak haiwan, atau mengubah suai rumah. Hanya aktiviti kecil seperti menanam bunga dalam pasu dibenarkan. Peserta turut menyatakan bahawa sekatan ini telah dimaklumkan sejak awal melalui sumpah atau peraturan yang ditetapkan semasa mula berpindah masuk, menyebabkan penduduk terhad dalam usaha untuk berdikari melalui pertanian atau penternakan kecil.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
6.	Pertembungan kegiatan ekonomi masyarakat dengan kehidupan alam	Penduduk menyuarakan masalah haiwan liar dan haiwan domestik seperti anjing yang mengganggu kehidupan harian mereka. Populasi monyet semakin banyak sehingga masuk ke rumah dan merosakkan makanan. Selain itu, anjing dilihat sebagai bahaya utama kerana menyerang haiwan ternakan seperti kambing dan terdapat kes kanak-kanak digigit.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>
7.	Kekurangan kemudahan tandas dan akses sanitasi	Penduduk menjelaskan keadaan kemudahan tandas yang tidak mencukupi di kawasan mereka. Ada tempat yang masih tiada tandas sejak dahulu, dan penduduk terpaksa membina tandas sendiri atau menggunakan tandas sementara di luar rumah. Hingga kini, ada keluarga yang masih tidak mempunyai tandas dalam rumah dan perlu ke luar untuk membuang air.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
8.	Kos pengangkutan dan akses pendidikan bagi keluarga berpendapatan rendah	Peserta menyuarakan cabaran kos pendidikan, khususnya tambang dan sewa asrama. Jika sekolah jauh, kos pengangkutan mencecah RM80-100 seorang murid sebulan, dan ini membebankan keluarga berpendapatan rendah, terutama yang mempunyai ramai anak. Walaupun yuran sekolah berpatutan, kos tambahan seperti tambang menjadi halangan besar untuk memastikan anak-anak terus bersekolah.	<i>Tiada Maklum Balas.</i>

Jadual 12. Perincian Hasil Dapatkan Isu-isu FGD 9

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
FGD 9: Dialog Bersama Labuan Indian Chamber of Commerce and Industry Tarikh: 13 Mac 2025 Bilangan peserta: 3 orang Kaedah FGD: Perbincangan dalam 1 kumpulan			Agensi yang memberikan maklum balas: 1. Jabatan Sosio Ekonomi 2. FAMA
1.	Kesan pandemik terhadap aktiviti perkapalan dan logistik	Transkrip ini menerangkan kesan pandemik COVID-19 terhadap sektor perkapalan dan logistik di Labuan, di mana keputusan untuk menghentikan kemasukan kapal ke pelabuhan Labuan menyebabkan banyak pengusaha kapal memilih untuk berlabuh di Kota Kinabalu (KK). Keadaan ini menyebabkan penurunan jumlah kargo (volume) di Labuan, menjadikannya tidak berbaloi bagi kapal untuk terus datang kerana kos operasi tinggi berbanding muatan yang sedikit. Akibatnya, barang dari Port Klang kini dihantar ke KK terlebih dahulu sebelum dibawa ke Labuan menggunakan lori, yang sebenarnya lebih cepat dan murah. Keadaan ini menonjolkan cabaran utama sektor logistik Labuan iaitu kekurangan volume kargo dan kebergantungan kepada pelabuhan di KK selepas pandemik.	
2.	Peningkatan kos pengangkutan dan harga barang	Transkrip ini menjelaskan bahawa barang dari Kuala Lumpur (KL) perlu dihantar ke Kota Kinabalu (KK) terlebih dahulu sebelum sampai ke Labuan, walaupun Labuan merupakan kawasan pelabuhan bebas cukai. Sebelum ini, kargo boleh terus masuk ke Labuan dan seterusnya dihantar ke KK, tetapi	

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		kini aliran logistik telah berubah — barang dibongkar di KK dan kemudian dihantar ke Labuan menggunakan lori dan feri. Perubahan ini telah meningkatkan kos pengangkutan, yang seterusnya menyebabkan harga barangan asas seperti sayur-sayuran meningkat. Hal ini berlaku kerana bekalan utama Labuan datang sepenuhnya dari tanah besar Sabah, khususnya dari KK.	
3.	Perubahan status barangan bebas cukai di Labuan	Terdapat perubahan dalam status barangan bebas cukai di Labuan. Kini, hanya alkohol (bir dan wiski) serta coklat masih dikategorikan bebas cukai. Rokok tidak lagi bebas cukai dan kebanyakannya masuk melalui penyeludupan dari Sandakan. Barangan elektrik sudah lama tidak bebas cukai (hampir 10 tahun), manakala kenderaan masih mempunyai pengecualian tertentu, tetapi tidak sepenuhnya bebas cukai. Dahulu pegawai kerajaan yang berkhidmat di Labuan boleh membawa keluar sebuah kereta tanpa cukai selepas tamat tempoh perkhidmatan, namun keistimewaan itu juga telah dimansuhkan. Hal ini menimbulkan persoalan sama ada status “duty free” di Labuan kini hanya tinggal pada nama semata-mata.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menjelaskan bahawa harga barang mahal di Labuan bukan disebabkan oleh status bebas cukai, sebaliknya berpunca daripada faktor lain. Beliau menegaskan bahawa barangan seperti rokok tetap dikenakan cukai di seluruh negara, termasuk Johor, sekali gus menafikan tanggapan bahawa status bebas cukai Labuan menyebabkan harga tinggi. Harga arak di Labuan juga meningkat, namun masih lebih rendah berbanding di Sabah. Pihak kastam telah beberapa kali memberi penerangan kepada penduduk bahawa status bebas cukai Labuan masih dikekalkan, dan sesi perbincangan seperti ini penting untuk menjelaskan salah faham masyarakat. Beliau turut menjelaskan bahawa semasa awal pengisytiharan Labuan sebagai Wilayah Persekutuan dan kawasan bebas cukai pada 1984, harga barang sememangnya murah kerana

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
			aktiviti pelabuhan dan perdagangan butter trade, yang menarik ramai pembeli dari Sabah dan Brunei.
4.	Kelewatan kelulusan dan kekangan kuasa tempatan dalam pembangunan Labuan	Cabaran birokrasi dan kelewatan membuat keputusan di Labuan. Semua kelulusan utama termasuk kadar cukai dan urusan tanah perlu diputuskan di Kuala Lumpur, menyebabkan pengarah jabatan yang ditempatkan di Labuan tidak mempunyai kuasa untuk bertindak. Proses mendapatkan kelulusan boleh mengambil masa 6 hingga 8 bulan, contohnya dalam urusan Jabatan Tanah apabila seseorang ingin membeli rumah bernilai lebih RM1 juta. Malah, selepas menunggu lama, permohonan juga berisiko ditolak. Situasi ini menimbulkan persoalan bagaimana pembangunan di Labuan dapat bergerak maju jika keputusan-keputusan penting tidak dapat dibuat di peringkat tempatan.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menjelaskan bahawa Perbadanan Labuan (PL) beroperasi dengan keterbatasan kerana Labuan tidak mempunyai kabinet negeri. Menteri Wilayah hanya membawa isu Labuan ke mesyuarat kabinet, manakala agensi-agensi seperti Jabatan Air atau Jabatan Laut tetap melapor ke ibu pejabat masing-masing. Peranan PL lebih kepada menyelaraskan melalui jawatankuasa, contohnya semasa insiden tumpahan minyak di Kian Sam, tetapi bukan berfungsi sebagai pejabat ketua menteri.
5.	Kekurangan tarikan pelancongan dan pergantungan kepada status bebas cukai di Labuan	Peserta FGD menyatakan kekecewaan terhadap keadaan pelancongan di Labuan. Menurut pandangan yang dikemukakan, Labuan hampir tidak mempunyai tarikan pelancongan selain daripada status bebas cukai sepenuhnya. Disebut bahawa Labuan boleh dijelajahi dalam tempoh dua jam kerana kekurangan tarikan semula jadi atau destinasi menarik. Kos barangan mahal dan pilihan makanan terhad menambah kelemahan daya tarikannya. Justeru, satu-satunya cara untuk menarik pengunjung ialah mengembalikan status	Jabatan Sosio Ekonomi: Sektor pelancongan kesihatan (medical tourism) di Labuan bergantung kepada sokongan daripada sektor lain. Namun, terdapat cabaran kerana syarikat besar seperti Gleneagles tidak berminat membuka cawangan di Labuan memandangkan lokasinya sudah hampir dengan Kota Kinabalu (KK) yang mempunyai kemudahan perubatan swasta lengkap. Tambahan pula, Brunei juga memiliki hospital swasta,

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		bebas cukai penuh, termasuk rokok, kerana itulah identiti Labuan sebagai pulau bebas cukai.	menjadikan Labuan berada di tengah-tengah antara dua pusat perubatan yang lebih besar dan lengkap.
6.	Pembekuan permit pekerja asing	Terdapat isu tenaga kerja di Labuan, khususnya pekerja asing. Menurut pandangan yang dikemukakan, tidak ada masalah pendatang tanpa izin di Labuan kerana pekerja asing yang ada memiliki dokumen sah. Namun, apabila permit kerja mereka dibekukan oleh kerajaan, para majikan menghadapi kesukaran mendapatkan pekerja walaupun hanya untuk keperluan kedai kecil (3-4 orang pekerja setiap kedai). Ahli Kamar Dagang India Labuan merasa kecewa kerana permintaan mereka tidak dilayan, sedangkan mereka tidak menyalahgunakan kuota besar seperti di tempat lain; sebaliknya hanya memohon kelulusan asas untuk menampung operasi perniagaan.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pegawai menjelaskan bahawa isu berkenaan berpunca daripada dasar dan polisi yang ditetapkan oleh pihak imigresen, manakala jabatan kastam dan imigresen di peringkat negeri hanya melaksanakan arahan tersebut. Pada awalnya, pegawai kastam lebih bertolak ansur dalam penguatkuasaan (contohnya membenarkan kuota barangan melebihi sedikit daripada had), namun selepas menerima aduan daripada pihak tertentu, mereka terpaksa menguatkuasakan peraturan dengan lebih ketat. Hal ini menyebabkan timbul salah faham dalam kalangan masyarakat yang menganggap ada undang-undang baru diperkenalkan, sedangkan sebenarnya undang-undang lama masih terpakai, cuma kini dilaksanakan dengan lebih tegas. Situasi ini menimbulkan rasa tidak puas hati, khususnya apabila masyarakat beranggapan pihak kastam atau imigresen sengaja mengetatkan syarat.
7.	Kemerosotan sektor pertanian di Labuan akibat	Dahulu, kira-kira 30 tahun lalu, ramai penduduk bergantung kepada pertanian dan penternakan lembu. Namun, generasi kedua tidak berminat untuk meneruskan kerana kekurangan tenaga	FAMA: Pegawai menerangkan bahawa bekalan makanan di Labuan sangat bergantung kepada import dari luar, khususnya Sabah (90-95%), manakala hasil tempatan hanya sekitar 5%. Faktor

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
	kekurangan tenaga kerja	kerja. Dahulunya seorang petani boleh mengupah sehingga 20 pekerja asing, terutamanya dari Indonesia, Filipina, dan Timor. Apabila pekerja tersebut pulang atau menua, tiada pengganti dibenarkan. Kekangan dasar kerajaan persekutuan dalam menyediakan tenaga kerja asing menyebabkan sektor pertanian di Labuan merosot hampir kepada sifar.	cuaca, kos pengeluaran yang tinggi, serta kos pengangkutan dari Sabah ke Labuan menyebabkan harga makanan di Labuan lebih mahal berbanding tempat lain. Walaupun ada usaha menanam sayuran berdaun di Labuan (kerana jenis ini cepat rosak jika diimport), harga produk tempatan tetap sukar bersaing dengan harga produk luar. Isu lain ialah sebahagian pengusaha hanya menjual mengikut harga pasaran runcit tanpa menurunkan harga. Sebagai langkah penyelesaian, FAMA mencadangkan penjenamaan khas melalui pembungkusan produk “Keluaran Labuan” agar dapat membezakan produk tempatan dengan produk luar serta menjamin kualiti, di samping meningkatkan keyakinan pengguna terhadap hasil pertanian Labuan.
8.	Kekurangan kemudahan kesihatan lanjutan dan beban kos rawatan	Transkrip ini menggambarkan cabaran besar yang dihadapi penduduk Labuan dalam mendapatkan rawatan kesihatan lanjutan akibat kekurangan kemudahan perubatan di pulau tersebut. Contohnya, hospital di Labuan tidak mempunyai mesin MRI, menyebabkan pesakit perlu ke Kota Kinabalu untuk menjalani imbasan. Proses ini memerlukan tempahan awal sehingga tiga bulan serta kos perjalanan dan penginapan yang tinggi, mencecah sekitar RM1,000 bagi satu lawatan.	Jabatan Sosio Ekonomi: Pengarah Jabatan Sosio Ekonomi menerangkan bahawa sebelum ini Labuan mempunyai hospital kerajaan dan hospital swasta. Namun, hospital swasta terpaksa ditutup kerana jumlah pesakit tidak mencukupi untuk menampung operasinya. Malah, kepakaran perubatan juga sukar dikekalkan kerana doktor pakar memerlukan jumlah pesakit yang mencukupi untuk mengekalkan kemahiran mereka. Oleh itu, mereka akhirnya perlu kembali bertugas di hospital besar di tempat lain yang

BIL.	ISU	PENERANGAN	ULASAN AGENSI KERAJAAN
		Selain itu, masa menunggu keputusan ujian darah dan rawatan di Labuan sangat lama, ada yang mengambil masa hingga dua minggu atau sebulan berbanding hanya setengah jam di hospital swasta di Semenanjung (contohnya ASUNTA). Kekurangan sistem rekod perubatan berpusat dan rujukan yang perlahan turut menyebabkan pesakit sukar mendapat rawatan susulan tepat pada masanya, sekali gus menunjukkan keperluan mendesak untuk menambah baik fasiliti dan sistem kesihatan di Labuan.	mempunyai lebih ramai pesakit. Kini, hanya hospital kerajaan yang beroperasi di Labuan.

4.2 Pengutamaan Isu

4.2.1 Pengutamaan Isu 1: *Cabaran ekonomi dan pembangunan pertanian di komuniti*

Labuan, sebagai sebuah Wilayah Persekutuan yang strategik di pesisir barat laut Borneo, terkenal dengan statusnya sebagai hab kewangan luar pesisir, pelabuhan bebas cukai, dan pusat logistik maritim. Namun, dari segi pengeluaran makanan dan pembangunan pertanian tempatan, Labuan masih menghadapi cabaran yang ketara, terutama dalam usaha memenuhi keperluan penduduk melalui penghasilan pertanian setempat.

Keterbatasan tanah pertanian, kebergantungan kepada bekalan makanan dari luar, serta tahap penerimaan dan penggunaan teknologi yang rendah dalam kalangan pengusaha tempatan merupakan antara faktor yang melemahkan rantai bekalan makanan domestik. Selain itu, kenaikan harga bahan mentah membebankan penduduk dan meningkatkan kos sara hidup, ketidakadilan dalam pasaran melemahkan peniaga kecil dan usahawan tani, manakala sektor pertanian tempatan masih banyak dijalankan secara kecil-kecilan dan tradisional.

Berdasarkan kajian lapangan, beberapa cabaran utama telah dikenal pasti dalam usaha membangunkan ekonomi dan pertanian komuniti di Labuan. Bahagian ini akan membincangkan secara terperinci tiga cabaran utama, iaitu kenaikan harga bahan mentah yang membebankan penduduk, ketidakadilan dalam pasaran yang melemahkan peniaga kecil dan usahawan tani, serta potensi kawasan perumahan untuk dimajukan sebagai contoh pertanian moden yang dapat memperkukuh ekonomi komuniti.

- **Kenaikan harga bahan mentah membebankan penduduk dan meningkatkan kos sara hidup**

Salah satu cabaran utama yang dihadapi penduduk Labuan ialah kenaikan harga sayur-sayuran dan bahan mentah asas yang semakin membebankan. Hal ini berpunca daripada kebergantungan tinggi terhadap bekalan makanan yang diimport dari luar¹ seperti Sabah dan Semenanjung Malaysia. Kos pengangkutan dan pengedaran yang tinggi turut menyumbang kepada harga jualan yang mahal

¹ Datuk Seri Dr. Zaliha Mustafa, "Labuan Perlu Pendekatan Baharu Atasi Kebergantungan Makanan Import," BERNAMA, 28 Jun 2025, <https://www.bernama.com/bm/news.php?id=2439228>

di peringkat pengguna akhir. Menurut Pengarah Kementerian Perdagangan Dalam Negeri dan Kos Sara Hidup (KPDN) Labuan, Junaidah Arbain, Labuan memerlukan sekurang-kurangnya 120 tan gula setiap bulan untuk memenuhi keperluan sekitar 110,000 penduduknya. Walau bagaimanapun, bekalan gula sering tidak mencukupi disebabkan permintaan yang tinggi, terutamanya daripada pihak peniaga².

Secara tidak langsung ini membawa kepada peningkatan kos sara hidup di Labuan.

Isu peningkatan kos sara hidup di Labuan turut disuarakan oleh penduduk kepada Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Wilayah Persekutuan), Dr Zaliha Mustafa, semasa Sesi Libat Urus Inisiatif Belanjawan 2025 WP Labuan pada 10 Ogos 2024³. Sebagai tindak balas, kerajaan telah melancarkan inisiatif MYGrocer@Wilayah yang juga di bawah Program Usaha Jaya Insan (PUJI), yang telah mula beroperasi sejak Jun 2024 di 26 kampung sekitar Labuan, bertujuan memudahkan akses penduduk kepada barangan keperluan pada harga lebih berpatutan.

Wakil Kementerian Perdagangan Dalam Negeri telah memberikan maklum balas mengenai isu harga barang tinggi semasa Sesi Dialog bersama Agensi Kerajaan. Beliau menjelaskan bahawa Program Jualan Rahmah Madani kini aktif dijalankan di Labuan bagi menangani isu tersebut. Program ini dilaksanakan setiap minggu di sekurang-kurangnya dua pasar raya, dan kadangkala melibatkan tiga atau lebih lokasi. Walaupun program ini tidak dapat menyelesaikan masalah harga sepenuhnya, ia memberikan pilihan kepada pengguna untuk memperoleh barang keperluan pada harga yang lebih munasabah. Mekanisme pelaksanaannya adalah melalui penyaluran subsidi terus kepada pasar raya, membolehkan harga jualan diturunkan. Sebagai contoh, barang yang bernilai RM15 dijual pada harga RM10 kerana RM5 ditanggung oleh subsidi kerajaan. Kaedah ini dianggap lebih berkesan kerana manfaat subsidi sampai terus kepada pengguna akhir, berbanding bentuk subsidi lain yang kesannya kurang jelas.

- **Ketidakadilan dalam pasaran bahan mentah melemahkan peniaga kecil dan usahawan tani**

² Bekalan Gula di Labuan Terkawal," Harian Metro, 2024, https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2024/10/1140794/bekalan-gula-di-labuan-terkawal#google_vignette

³ Khairul Idin, "Labuan terus jadi perhatian kerajaan," WilayahKu, 16 Ogos 2024, <https://www.wilayahku.com.my/labuan-terus-jadi-perhatian-kerajaan/>

Dapatan menunjukkan bahawa peniaga kecil di Labuan menghadapi cabaran persaingan tidak adil dalam pasaran bahan mentah, seperti sayur-sayuran dan ayam, yang didakwa dimonopoli oleh beberapa organisasi tertentu. Organisasi ini membeli secara pukal dari luar Labuan dan menjual semula pada harga lebih rendah, menjadikan peniaga kecil dan pengusaha pertanian tempatan sukar bersaing. Ketidakseimbangan harga ini bukan sahaja menjejaskan pendapatan peniaga kecil, tetapi juga melemahkan semangat usahawan tani untuk terus menanam dan memasarkan hasil tempatan.

Contoh ini menjelaskan bahawa hasil tanaman tempatan seperti limau kasturi dijual pada harga sekitar RM4 sekilogram, manakala hasil yang dibawa dari Sabah boleh dijual pada harga serendah 50 sen sekilogram. Perbezaan harga yang ketara ini menyebabkan pengusaha tempatan tidak mampu bersaing, terhad dari segi skala penanaman, dan akhirnya menghadkan pembangunan rantai bekalan pertanian yang mampan di Labuan.

Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan (FAMA) telah memberi maklum balas mengenai isu ini dan menyatakan bahawa bekalan makanan di Labuan sangat bergantung kepada import, khususnya dari Sabah, yang menyumbang 90 hingga 95% daripada keseluruhan bekalan, manakala hasil tempatan hanya sekitar 5%. Faktor kos pengeluaran yang tinggi, kos pengangkutan dari Sabah ke Labuan, serta keadaan cuaca menjadikan harga produk tempatan sukar bersaing dengan produk luar. Pegawai FAMA menekankan bahawa Labuan sesuai untuk penanaman sayuran berdaun kerana jenis ini cepat rosak jika diimport, justeru memberi peluang kepada pengusaha tempatan untuk menanam dan menjual hasil pertanian segar. Namun, isu harga tetap menjadi cabaran kerana kos pengeluaran tempatan yang lebih tinggi.

Selain itu, sebahagian pengusaha menjual mengikut harga pasaran runcit tanpa menurunkan harga, menyebabkan daya saing produk tempatan terhad. Sebagai langkah penyelesaian, FAMA mencadangkan penjenamaan khas melalui pembungkusan produk "Keluaran Labuan" untuk membezakan hasil pertanian tempatan daripada produk luar. Ini bertujuan meningkatkan keyakinan pengguna terhadap kualiti produk tempatan dan membantu pengusaha Labuan bersaing dengan lebih berkesan dalam pasaran.

- **Sistem pertanian bandar dan alternatif berpotensi dimajukan**

Di Labuan, hanya 0.22 peratus atau sekitar 154.45 hektar tanah dizonkan untuk pertanian, menjadikan pertanian tradisional sukar dikembangkan⁴. Pelaksanaan strategi bersepadu seperti kaedah seperti pertanian bandar, hidroponik, dan pertanian vertikal perlu dilaksanakan untuk mengurangkan kebergantungan ini. Dengan menggunakan kaedah ini boleh memanfaatkan ruang sempit seperti halaman rumah, bumbung bangunan atau tanah lapang di sekitar komuniti. Projek-projek seperti ini bukan sahaja boleh meningkatkan bekalan makanan segar untuk kegunaan sendiri atau dijual secara kecil-kecilan, malah berpotensi dijadikan model contoh kepada kawasan lain. Sebagai tanda sokongan terhadap strategi ini, Datuk Seri Dr Zaliha Mustafa dari Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Wilayah Persekutuan) telah meminta Perbadanan Labuan untuk mengenal pasti sebarang tanah yang berpotensi sesuai bagi tujuan pertanian dalam usaha memperkukuh keselamatan makanan di Labuan.

Jadual 13. Ringkasan Isu 1

Permasalahan berkaitan dengan Isu	1. Kenaikan harga bahan mentah membebankan penduduk dan meningkatkan kos sara hidup 2. Ketidakadilan dalam pasaran bahan mentah melemahkan peniaga kecil dan usahawan tani 3. Sistem pertanian bandar dan alternatif berpotensi dimajukan
Cadangan	1. Menyediakan lot mikro pertanian bandar (hidroponik, aquaponik) di kawasan perumahan dan sekolah. 2. Penubuhan konsortium koperasi pembekal bahan mentah tempatan dengan sokongan logistik. 3. Pembangunan Pasar Komuniti Digital Labuan untuk memasarkan produk terus kepada pengguna tanpa orang tengah. 4. Insentif kepada restoran dan pasaraya yang membeli dari pembekal tempatan.
Kumpulan Terjejas	Suri rumah, golongan B40 ke bawah, petani, pengusaha tempatan

⁴ Labuan Perlu Pendekatan Baharu Atasi Kebergantungan Makanan Import," BH Online, 2025, <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2025/06/1413527/labuan-perlu-pendekatan-baharu-atasi-kebergantungan-makanan-import>

Kawasan	Komuniti Kg. Patau-Patau 2, Kampung Sungai Bedaun, Pulau Labuan secara menyeluruh
SDG BERKAITAN DENGAN ISU UTAMA	
SDG yang berkaitan	Sasaran SDG Berkaitan
SDG 2: Tiada Kelaparan	Sasaran 2.3: Menggandakan produktiviti dan pendapatan pengeluaran makanan berskala kecil Sasaran 2.4: Pengeluaran makanan yang mampan dan amalan pertanian yang berdaya tahan Sasaran 2.b.: Menghalang sekatan perdagangan pertanian, gangguan pasaran dan subsidi eksport Sasaran 2.c. Memastikan pasaran komoditi makanan yang stabil dan akses terkini kepada maklumat
SDG 8: Pekerjaan Layak dan Pertumbuhan Ekonomi	Sasaran 8.2: Mempelbagaikan, berinovasi dan naik taraf untuk produktiviti ekonomi. Sasaran 8.4: Meningkatkan kecekapan sumber dalam penggunaan dan pengeluaran
SDG 9: Industri, Inovasi dan Infrastruktur	Sasaran 9.3: Meningkatkan akses kepada modal untuk perusahaan kecil.

4.2.2 Pengutamaan Isu 2: Kekangan peluang ekonomi dan sokongan dana

Labuan, sebagai sebuah Wilayah Persekutuan yang terletak di Laut China Selatan, terkenal dengan kedudukannya yang strategik serta peranannya sebagai Pusat Kewangan Luar Pesisir Antarabangsa (IOFC) dan hab perkhidmatan perdagangan. Walaupun ekonomi Labuan dilihat pesat berkembang dalam sektor kewangan, perkhidmatan, dan perdagangan, peluang ekonomi bagi kelompok belia, wanita, dan ibu tunggal masih terhad. Cabaran seperti kekurangan kemahiran khusus, kos sara hidup yang meningkat, dan akses yang terhad kepada sokongan sosial menyebabkan golongan ini sukar untuk memperoleh pendapatan stabil dan peluang pembangunan diri. Tambahan pula, struktur ekonomi yang lebih menumpu kepada sektor formal menjadikan penglibatan dalam perniagaan mikro dan ekonomi kreatif sebagai satu cabaran, sekaligus mengekang potensi mereka untuk meningkatkan taraf hidup dan kesejahteraan sosial di Labuan.

- **Kurangnya peluang pekerjaan yang mapan untuk belia**

Isu kurangnya peluang pekerjaan yang mapan untuk belia di Labuan dapat dilihat melalui realiti pasaran kerja tempatan yang sangat terhad dan bergantung kepada sektor tertentu seperti minyak dan gas, perkhidmatan, serta kewangan luar pesisir. Majoriti peluang kerja yang wujud memerlukan kemahiran teknikal atau profesional yang khusus, sedangkan ramai belia tempatan tidak memiliki latihan atau akses kepada pendidikan yang sepadan dengan keperluan industri. Hal ini menyebabkan sebahagian besar belia hanya mampu bekerja dalam sektor tidak formal atau pekerjaan bergaji rendah yang tidak menjamin kestabilan masa depan. Keadaan ini lebih membimbangkan apabila kos sara hidup semakin meningkat sedangkan peluang pekerjaan tetap dengan gaji berpatutan semakin mengecil. Akibatnya, ramai belia terpaksa berhijrah keluar dari Labuan untuk mencari peluang pekerjaan yang lebih baik, sekali gus memberi implikasi kepada pembangunan tenaga kerja tempatan dan masa depan sosio ekonomi wilayah ini.

- **Kadar sewa premis yang tinggi**

Isu kadar sewa premis yang tinggi di Labuan jelas tergambar melalui keluhan peniaga kecil yang menyatakan bahawa kos sewa mencecah sehingga RM3,000 walaupun bagi ruang yang kecil. Keadaan ini menimbulkan cabaran besar kepada usahawan mikro dan peniaga kecil yang ingin menjalankan perniagaan bukan sahaja dalam sektor makanan, tetapi juga dalam bidang perkhidmatan seperti bengkel kereta, penghawa dingin, pencetak, dan lain-lain. Tingginya kadar sewa menjadikan mereka sukar mendapatkan premis yang sesuai dan berpatutan, sekali gus menghadkan peluang untuk berkembang. Tambahan pula, keadaan di Labuan dianggap terlalu rumit kerana kos sewa yang melampaui kemampuan peniaga tempatan, menyebabkan mereka tidak berdaya saing dan sukar untuk bertahan dalam pasaran. Hal ini secara langsung mengekang potensi ekonomi setempat serta menambah beban kepada belia, wanita, dan ibu tunggal yang ingin memulakan perniagaan sebagai sumber pendapatan alternatif.

- **Kekurangan sokongan dan birokrasi permohonan dana**

Isu kekurangan sokongan dana dan birokrasi permohonan dana di Labuan dapat dilihat melalui pengalaman peserta FGD yang menyatakan walaupun ada tanah atau produk seperti sayur-sayuran dan kuih tradisional, mereka menghadapi kesukaran untuk memajukan atau memasarkan hasil tersebut kerana kekurangan dana. Proses permohonan dana dianggap terlalu rumit, dengan prosedur yang memerlukan pemahaman tertentu tentang teknologi dan pentadbiran, menyebabkan golongan belia, wanita, dan persatuan seperti ASWILA sukar untuk mengakses bantuan kewangan. Selain itu, persaingan dengan persatuan lain yang lebih berpengalaman atau golongan yang lebih dewasa juga menambah cabaran, sehingga sebahagian peluang pembangunan projek atau perniagaan mikro tidak

dapat dimanfaatkan. Keadaan ini mengekang potensi ekonomi setempat kerana kekangan dana dan birokrasi yang kompleks menyukarkan golongan rentan untuk memulakan atau mengembangkan usaha mereka.

Jadual 14. Ringkasan Isu 2

Permasalahan berkaitan dengan Isu	1. Kurangnya peluang pekerjaan yang mapan untuk belia 2. Kadar sewa premis yang tinggi 3. Kekurangan sokongan dan birokrasi permohonan dana
Cadangan	1. Menawarkan kursus dan bengkel kemahiran teknikal, digital, dan keusahawanan untuk meningkatkan kebolehpasaran belia. Program ini juga menyediakan bimbingan dan mentor untuk membantu mereka memulakan perniagaan atau mendapatkan pekerjaan yang lebih mapan. 2. Menubuhkan pusat perniagaan dengan premis sewa berpatutan khas untuk peniaga kecil, wanita, dan ibu tunggal. Pusat ini memberi ruang untuk perniagaan makanan, perkhidmatan, dan produk kreatif berkembang dengan lebih stabil. 3. Menyediakan geran mikro atau dana khas dengan prosedur permohonan yang mudah dan mesra pengguna. Disertakan bimbingan teknikal untuk membantu pengurusan permohonan dan kewangan projek, mengurangkan halangan birokrasi. 4. Mewujudkan platform digital atau fizikal untuk memasarkan produk tempatan dan perkhidmatan komuniti. Inisiatif ini membantu memperluas pasaran, meningkatkan jualan, dan menggalakkan penglibatan ekonomi setempat.
Kumpulan Terjejas	Belia, wanita, ibu tunggal, pengusaha kecil
Kawasan	Pulau Labuan secara menyeluruh

SDG BERKAITAN DENGAN ISU UTAMA	
SDG yang berkaitan	Sasaran SDG Berkaitan
SDG 5: Kesaksamaan Jantina	Sasaran 5.a: Hak sama rata kepada sumber ekonomi, pemilikan harta dan perkhidmatan kewangan Sasaran 5.b: Menggalakkan pemeraksaan wanita melalui teknologi
SDG 8: Pekerjaan Layak dan Pertumbuhan Ekonomi	Sasaran 8.2: Mempelbagaikan, berinovasi dan naik taraf untuk produktiviti ekonomi Sasaran 8.3: Menggalakkan dasar untuk menyokong penciptaan pekerjaan dan perusahaan yang sedang berkembang Sasaran 8.6: Menggalakkan pekerjaan, pendidikan dan latihan belia Sasaran 8.10: Akses sejagat kepada perkhidmatan perbankan, insurans dan kewangan Sasaran 8.b: Membangunkan strategi pekerjaan belia global
SDG 9: Industri, Inovasi, dan Prasaran	Sasaran 9.3: Meningkatkan akses kepada perkhidmatan kewangan dan pasaran Sasaran 9.b: Menyokong pembangunan teknologi domestik dan kepelbagaian industri

4.2.3 Pengutamaan Isu 3: Sistem bebas cukai yang tidak efisien di Labuan

Sistem bebas cukai di Labuan merujuk kepada status atau rezim di mana pulau ini ditetapkan sebagai zon perdagangan dan kewangan khas yang membolehkan beberapa jenis barangan dan perkhidmatan dijual atau diimport tanpa dikenakan cukai jualan, cukai import, atau cukai tambahan lain. Tujuan utama sistem ini adalah untuk menarik pelaburan, merangsang perdagangan, dan menjadikan Labuan sebagai pusat kewangan antarabangsa dan perdagangan bebas. Sistem bebas cukai di Labuan membolehkan pelbagai jenis barang dan perkhidmatan dijual atau diimport tanpa dikenakan cukai, bertujuan untuk merangsang ekonomi tempatan dan menarik pelaburan serta pelancong.

Antaranya, barang import untuk kegunaan perniagaan dan perdagangan, termasuk bahan mentah dan produk separuh siap yang digunakan untuk eksport semula, tidak dikenakan cukai. Selain itu, minuman keras dan tembakau yang diedarkan di kawasan bebas cukai juga dikecualikan daripada cukai, manakala barang elektronik, pakaian, dan barangan pengguna tertentu boleh dibeli oleh pelawat di kedai bebas cukai tanpa dikenakan cukai jualan. Kenderaan tertentu yang diimport oleh syarikat berdaftar di Labuan kadang-kadang turut dibebaskan cukai. Di samping itu, perkhidmatan kewangan dan pelaburan melalui entiti Labuan International Business and Financial Centre (Labuan IBFC) menikmati kadar cukai yang sangat rendah atau sifar cukai. Sistem bebas cukai di Labuan walaupun direka untuk merangsang ekonomi dan menarik pelaburan, menghadapi beberapa kekangan yang menjejaskan keberkesanannya, khususnya dalam konteks lokaliti pulau tersebut.

- **Ketidakseimbangan dalam skop bebas cukai menjejaskan kos sara hidup penduduk**

Ketidakseimbangan dalam skop sistem bebas cukai di Labuan memberi kesan langsung kepada kos sara hidup penduduk tempatan. Walaupun beberapa barangan dan perkhidmatan tertentu dikecualikan daripada cukai jualan dan perkhidmatan (SST), harga bagi barangan keperluan asas seperti makanan, bahan mentah, dan utiliti tetap tinggi disebabkan oleh faktor-faktor seperti cukai tersembunyi, kos pengangkutan, dan pengurusan logistik yang meningkat. Hal ini menyebabkan penduduk tempatan terpaksa menanggung kos hidup yang lebih tinggi berbanding jangkauan bagi kawasan bebas cukai.

Selain itu, pengkhususan sistem bebas cukai kepada barangan tertentu dan bukan semua keperluan harian menimbulkan ketidakseimbangan ekonomi, di mana keuntungan daripada pengecualian cukai lebih dirasai oleh pelabur dan pelancong, manakala komuniti tempatan kurang mendapat manfaat. Kekurangan infrastruktur dan aksesibiliti yang terhad ke tanah besar Malaysia turut menyumbang kepada peningkatan kos hidup di Labuan. Walaupun Labuan menikmati status bebas cukai, faktor-faktor tempatan seperti infrastruktur, kos hidup, dan persaingan serantau masih memberi kesan besar terhadap keberkesanan sistem ini.

Sebagai contoh, kajian oleh Bridget Welsh pada tahun 2024 menunjukkan bahawa harga barangan di Labuan adalah sangat tinggi berbanding dengan Sabah, yang sudah pun membayar kos lebih tinggi disebabkan oleh import dan kos logistik

yang lebih tinggi berbanding di Semenanjung Malaysia.⁵⁶ Kenaikan SST yang lebih tinggi juga menyumbang kepada inflasi yang lebih tinggi di Borneo, menjadikan kos sara hidup semakin membebankan penduduk tempatan. Selain itu, laporan oleh The Star pada tahun 2024 menyatakan bahawa ketidakseimbangan dalam dasar pentadbiran dan pembangunan infrastruktur di Labuan menyebabkan pulau tersebut menghadapi cabaran dalam menarik pelaburan dan meningkatkan kesejahteraan penduduk tempatan⁷.

Secara keseluruhan, ketidakseimbangan dalam skop sistem bebas cukai di Labuan menekankan keperluan untuk dasar yang lebih menyeluruh dan inklusif supaya sistem bebas cukai dapat benar-benar menyokong kesejahteraan penduduk tempatan dan merangsang ekonomi secara keseluruhan.

- **Kelewatan dan kos tambahan akibat prosedur kastam yang rumit**

Kelewatan dan kos tambahan akibat prosedur kastam merupakan cabaran utama yang menjejaskan kecekapan sistem bebas cukai di Labuan. Prosedur kastam yang ketat dan memakan masa dalam pemeriksaan barangan yang dihantar dari Semenanjung Malaysia atau Sabah dan Sarawak menyebabkan kelewatan penghantaran, menambah kos logistik, dan mengganggu kelancaran operasi perniagaan, terutamanya bagi peniaga kecil. Kebergantungan Labuan kepada bekalan makanan dan barangan asas dari luar menjadikan isu kelewatan dan kos tambahan ini lebih kritikal, kerana ia secara langsung memberi kesan kepada ketersediaan barang dan harga pasaran.

Kajian oleh Kanapathy (2020) menunjukkan bahawa prosedur kastam yang bergantung kepada masa deklarasi dan ketersediaan pegawai kastam boleh menyebabkan kelewatan lebih dari dua hari, terutamanya apabila terdapat kesilapan dalam dokumentasi atau keperluan untuk kelulusan tambahan⁸. Selain itu, kajian oleh TLI-Asia Pasifik (2019) menunjukkan bahawa prosedur kastam yang tidak efisien merupakan halangan utama dalam sektor logistik di ASEAN, termasuk Malaysia⁹. Kelewatan ini bukan sahaja meningkatkan kos penyimpanan

⁵ Bridget Welsh, "Lost Opportunities in Labuan," Malaysiakini, 16 April 2024, <https://www.malaysiakini.com/columns/702557>

⁶ Bridget Welsh, "Lost Opportunities in Labuan," Bridget Welsh, 16 April 2024, <https://bridgetwelsh.com/articles/lost-opportunities-in-labuan/>

⁷ "Frustration over Labuan's future continues to mount," The Star, 13 April 2024, <https://www.thestar.com.my/news/nation/2024/04/13/frustration-over-labuans-future-continues-to-mount>

⁸ Kim Yoke Ong, Suhaiza Zailani, dan Kanagi Kanapathy, "Overview – Issues and Challenges for Freight Logistics Industry in Malaysia," *Journal of Technology and Operations Management* 15, no. 2 (2020): 1–11, <https://doi.org/10.32890/jtom2020.15.2.1>

⁹ Robert de Souza, Mark Goh, Sumeet Gupta, dan Luo Lei, "Logistics Barriers in ASEAN," TLI – Asia Pacific White Papers Series, Volume 08-Jun-SCT03, The Logistics Institute – Asia Pacific, 2019, https://tliap.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/04/08-Jun-SCT03_Logistics-Barriers-in-ASEAN.pdf

dan pengendalian, tetapi juga menjejaskan aliran bekalan dan operasi perniagaan secara keseluruhan.

Bagi menangani isu kelewatan dan kos tambahan yang berpunca daripada prosedur kastam di Labuan, beberapa langkah kritikal boleh dilaksanakan dengan mengambil kira keunikan lokaliti Labuan. Pertama, penggunaan teknologi digital dalam proses kastam, seperti sistem pelepasan automatik dan e-deklarasi, perlu dipertingkatkan bagi mengurangkan masa pemeriksaan dan meminimumkan kesilapan dokumentasi. Kedua, latihan dan pembangunan kapasiti pegawai kastam tempatan perlu diperhebatkan bagi memastikan prosedur yang kompleks dapat dijalankan dengan cekap tanpa menjejaskan aspek keselamatan dan pematuhan undang-undang. Ketiga, penambahbaikan koordinasi logistik antara Labuan dan tanah besar Malaysia perlu diberi perhatian, termasuk perancangan jadual penghantaran barangan keperluan asas dan makanan secara sistematik untuk memastikan kestabilan bekalan dan pengurangan kos tambahan. Keempat, penyederhanaan prosedur kastam bagi barangan bernilai rendah atau keperluan harian boleh dipertimbangkan bagi meringankan beban peniaga kecil dan komuniti tempatan. Pelaksanaan langkah-langkah ini dijangka dapat meningkatkan keberkesanan sistem kastam, mengekalkan kelebihan status bebas cukai Labuan, serta menyokong kesejahteraan penduduk tempatan dan daya saing ekonomi pulau secara menyeluruh.

- **Ketidaksaksamaan pasaran dan kesan terhadap peniaga tempatan**

Ketidakefisienan sistem bebas cukai di Labuan turut menyumbang kepada ketidaksaksamaan dalam pasaran tempatan. Beberapa organisasi besar didakwa memonopoli pasaran bahan mentah, seperti ayam dan sayur-sayuran, dengan membeli secara pukal dari luar dan menjual semula pada harga yang lebih rendah berbanding peniaga kecil tempatan. Situasi ini menimbulkan ketidakadilan dan menyukarkan peniaga kecil untuk bersaing, terutamanya dalam persekitaran kos operasi yang tinggi. Sebagai contoh, dalam konteks sistem bebas cukai, masalah yang dinyatakan oleh penduduk menunjukkan bahawa walaupun Labuan mempunyai kelebihan sebagai zon bebas cukai, peniaga tempatan tetap sukar bersaing dengan pengimport atau *broker* dari Sabah yang mampu menjual barangan seperti limau kasturi pada harga jauh lebih rendah kerana mereka menanam dalam skala besar dan menguasai harga pasaran.

Situasi ini menunjukkan bahawa peniaga tempatan tidak mendapat manfaat sepenuhnya daripada sistem bebas cukai, kerana dominasi pemain luar dan skala pengeluaran yang besar mengurangkan daya saing mereka. Keadaan ini menimbulkan risiko pengurangan pengeluaran dan potensi penutupan

perniagaan, sekaligus menjejaskan ekonomi setempat. Oleh itu, penstrukturan semula sistem bebas cukai serta sokongan khusus terhadap pengusaha kecil adalah kritikal bagi memastikan pengagihan manfaat yang lebih adil dan meningkatkan daya tahan serta kestabilan komuniti perniagaan tempatan di Labuan.

Jadual 15. Ringkasan Isu 3

Permasalahan berkaitan dengan Isu	1. Ketidakseimbangan dalam skop bebas cukai menjejaskan kos sara hidup penduduk 2. Kelewatan dan kos tambahan akibat prosedur kastam yang rumit 3. Ketidaksaksamaan pasaran dan kesan terhadap peniaga tempatan
Cadangan	1. Melaksanakan program subsidi atau insentif untuk barangan keperluan asas tempatan supaya harga lebih stabil untuk penduduk Labuan. Ini boleh digabungkan dengan penetapan had harga bagi barangan tertentu yang dibeli dari luar untuk mengurangkan kos sara hidup komuniti tempatan. 2. Memperkenalkan sistem pelepasan kastam digital dan automatik bagi barangan keperluan asas dan bahan mentah perniagaan kecil di Labuan. Di samping itu, latihan berterusan untuk pegawai kastam tempatan boleh memastikan proses lebih cekap tanpa menjejaskan keselamatan atau kepatuhan undang-undang. 3. Menubuhkan program sokongan peniaga kecil tempatan, termasuk akses kepada platform jualan bersama dan bantuan pemasaran. Selain itu, penstrukturan semula sistem bebas cukai boleh memberi keutamaan kepada pengusaha tempatan untuk menjual produk mereka pada harga kompetitif tanpa persaingan tidak adil daripada pengimport besar.
Kumpulan Terjejas	Penduduk B40, Peniaga kecil-kecilan
Kawasan	Pulau Labuan secara menyeluruh

SDG BERKAITAN DENGAN ISU UTAMA	
SDG yang berkaitan	Sasaran SDG Berkaitan
SDG 2: Kelaparan Sifar	Sasaran 2.1: Akses sejagat kepada makanan yang selamat dan berkhasiat Sasaran 2.3: Menggandakan produktiviti dan pendapatan pengeluar makanan berskala kecil Sasaran 2.b.: Menghalang sekatan perdagangan pertanian, gangguan pasaran dan subsidi eksport Sasaran 2.c. Memastikan pasaran komoditi makanan yang stabil dan akses terkini kepada maklumat
SDG 8: Pekerjaan Layak dan Pertumbuhan Ekonomi	Sasaran 8.4: Meningkatkan kecekapan sumber dalam penggunaan dan pengeluaran.
SDG 16: Keamanan, Keadilan dan Pertubuhan Kukuh	Sasaran 16.6: Membangunkan institusi yang berkesan, bertanggungjawab dan telus Sasaran 16.b: Mempromosikan dan menguatkuasakan undang-undang dan dasar tanpa diskriminasi
SDG 17: Kerjasama demi Matlamat	Sasaran 17.8: Memperkukuh kapasiti sains, teknologi dan inovasi untuk negara kurang membangun Sasaran 17.12: Menghapuskan halangan perdagangan bagi negara kurang membangun Sasaran 17.13: Meningkatkan kestabilan makroekonomi global Sasaran 17.14: Meningkatkan keselarasan dasar untuk pembangunan mampan Sasaran 17.17: Menggalakkan kerjasama berkesan

5.0 PENGENALPASTIAN AWAL PROJEK PENYELESAIAN

Jadual 16. Pengenalpastian Projek Penyelesaian

	PROJEK 1	PROJEK 2
Tajuk Projek	Agro muda Labuan: Pemacu Pertanian Pintar dan Produk Hiliran	Projek Memperkasakan Kemahiran Wanita Tani dan Ekonomi Homebased Industri
SDG Berkaitan	SDG 1, 8, 11, 12	SDG 1, 4, 5, 8
Objektif	• Meningkatkan kemahiran petani dan usahawan IMAT dalam pertanian moden, pemprosesan makanan, pembungkusan, pensijilan, dan pemasaran digital. • Memperkasa penerima manfaat untuk meningkatkan pengeluaran makanan tempatan, memperluas akses pasaran, dan menjana pendapatan lebih tinggi di WP Labuan.	• Memperkasa petani wanita (ibu tunggal, balu, dan wanita luar bandar berpendapatan rendah) untuk menghasilkan produk berasaskan pertanian yang berkualiti tinggi serta mengurus perniagaan mereka secara berkesan. • Mewujudkan ekosistem pertanian mampan di Labuan melalui pembangunan pusat pengumpulan produk dan peningkatan akses pasaran tempatan dan antarabangsa.
Hasil Jangkaan	• 25 penerima manfaat (10 petani dan 15 usahawan IMAT) lebih cekap dalam pengurusan pertanian, pemprosesan makanan, serta pemasaran digital, menghasilkan produk yang berdaya saing. • Peningkatan jumlah pengeluaran tempatan, pengurangan pergantungan terhadap import makanan, dan peningkatan pendapatan penerima	• 50 peserta lebih cekap dalam penghasilan sabun, minyak pati, kraf daun pandan, dan seni daun getah, serta mampu menguruskan perniagaan di rumah. • Peningkatan keterlihatan dan kemampuan produk komuniti melalui bimbingan, penjenamaan, pematuhan peraturan, pemasaran, dan acara pameran, seterusnya meningkatkan pendapatan dan peranan kepimpinan peserta.

	PROJEK 1	PROJEK 2
	manfaat melalui pasaran yang lebih luas dan berkesan.	
Organisasi	MYJAI Enterprise	Persatuan Wanita Tani Labuan
Aktiviti	• Perbincangan dengan agensi kerajaan untuk menyelaraskan program dan sokongan. • Sesi onboarding untuk menilai kemahiran peserta dan memilih produk yang sesuai. • Latihan hands-on dalam hidroponik, fertigasi, dan pemprosesan makanan. • Lawatan sambil belajar ke tapak pengeluaran makanan di Sabah. • Kursus mengenai amalan pertanian yang baik, pensijilan, pembungkusan, dan penjenamaan. • Latihan pemasaran digital melalui platform Agro Bazar Online.	• Latihan praktikal menghasilkan sabun, minyak pati, kraf daun pandan, dan seni daun getah • Perancangan perniagaan, penjenamaan, dan pematuhan peraturan • Latihan pemasaran dan strategi jualan • Acara pameran akhir produk
Jumlah (RM)	RM40,000	RM40,000
Lokasi	Wilayah Persekutuan Labuan	Wilayah Persekutuan Labuan
Tempoh	3 bulan fasa aktif dan 6 bulan pemantauan	3 bulan fasa aktif dan 6 bulan pemantauan

6.0 RUJUKAN

Bridget Welsh. "Lost Opportunities in Labuan." *Malaysiakini*, April 16, 2024. <https://www.malaysiakini.com/columns/702557>

Bridget Welsh. "Lost Opportunities in Labuan." *Bridget Welsh*, April 16, 2024. <https://bridgetwelsh.com/articles/lost-opportunities-in-labuan/>

Datuk Seri Dr. Zaliha Mustafa. "Labuan Perlu Pendekatan Baharu Atasi Kebergantungan Makanan Import." *BERNAMA*, June 28, 2025. <https://www.bernama.com/bm/news.php?id=2439228>.

Harakah Daily. "Bekalan Gula di Labuan Terkawal." *Harian Metro*, 2024. https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2024/10/1140794/bekalan-gula-di-labuan-terkawal#google_vignette.

Jabatan Perangkaan Malaysia. *My Local Stats W. P. Labuan 2023*, 2024.

Jabatan Perangkaan Malaysia. *Statistik Subnasional Parlimen dan Dun: P.166 Labuan, Malaysia*, 2023.

Khairul Idin. "Labuan Terus Jadi Perhatian Kerajaan." *WilayahKu*, August 16, 2024. <https://www.wilayahku.com.my/labuan-terus-jadi-perhatian-kerajaan/>.

Labuan Perlu Pendekatan Baharu Atasi Kebergantungan Makanan Import." *BH Online*, 2025. <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2025/06/1413527/labuan-perlu-pendekatan-baharu-atasi-kebergantungan-makanan-import>.

Parlimen Malaysia. "YB Dato' Indera Dr. Suhaili bin Abdul Rahman." Accessed April 10, 2024. <https://www.parlimen.gov.my/portal/profile-ahli.html?uweb=dr&id=4205>.

Robert de Souza, Mark Goh, Sumeet Gupta, and Luo Lei. "Logistics Barriers in ASEAN." *TLI – Asia Pacific White Papers Series*, Volume 08-Jun-SCT03. The Logistics Institute – Asia Pacific, 2019. https://tliap.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/04/08-Jun-SCT03_Logistics-Barriers-in-ASEAN.pdf.

The Star. "Frustration over Labuan's Future Continues to Mount." April 13, 2024. <https://www.thestar.com.my/news/nation/2024/04/13/frustration-over-labuans-future-continues-to-mount>.

Kim Yoke Ong, Suhaiza Zailani, and Kanagi Kanapathy. "Overview – Issues and Challenges for Freight Logistics Industry in Malaysia." *Journal of Technology and Operations Management* 15, no. 2 (2020): 1–11. <https://doi.org/10.32890/jtom2020.15.2.1>

APPGM-SDG

DILULUSKAN OLEH PARLIMEN MALAYSIA KE-15

Persatuan Promosi Matlamat Pembangunan Lestari

📍 A-1-10, Block A, 8 Avenue, Jalan Sungai Jernih 8/1,
Seksyen 8, Petaling Jaya, 46050, Selangor

✉️ secretariat@appgm-sdg.com

📘 <https://www.facebook.com/APPGMSDGMY>

🌐 <https://appgm-sdg.com/>